

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Michel Foucault – filosofie a dějinný pohyb

Lenka Vaníková

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Michel Foucault – filosofie a dějinný pohyb

Lenka Vaníková

Vedoucí práce:

PhDr. Stanislav Stark, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Poděkování zde patří vedoucímu mé bakalářské práce, kterým byl PhDr. Stanislav Stark, CSc., za jeho vstřícnou ochotu, věnovaný čas a cenné rady.

Motto:

Osobité formy myšlení se prosazují samy od sebe: jedinou pro ně únosnou formou výkladu jsou jejich dějiny a jedinou formou kritiky jejich osud.

Michel Foucault

Obsah

1. ÚVODNÍ SLOVO	1
2. POSTMODERNISMUS A POSTMODERNÍ MYŠLENÍ.....	2
2.1 Vysvětlení pojmů	2
2.2 Vznik a vývoj postmodernismu	2
2.3 Postmoderní myšlení	4
2.4 Postmoderní vědomí, postmoderní jev.....	5
3. PŘEDSTAVITELÉ POSTMODERNISMU	7
3.1 Jacques Derrida (1930 - 2004)	7
3.2 Jean – Francois Lyotard (1924 – 1998).....	8
3.3 Richard Rorty (1931 – 2007).....	9
4. MICHEL FOUCAULT – FILOSOFIE A DĚJINNÝ POHYB	10
4.1 Paul - Michel Foucault (1926 – 1984).....	10
4.2 Slova a věci	15
4.2 Archeologie vědění.....	21
4.3 Diskurs, Autor, Genealogie.....	26
5. DĚJINNÝ POHYB V DÍLE MICHELA FOUCAULTA – SOUHRN	30
6. ZÁVĚR.....	34
7. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	37
8. RESUMÉ.....	39
9. PŘÍLOHY	41

1 ÚVODNÍ SLOVO

Michel Foucault – filosofie a dějinný pohyb. V úvodu své bakalářské práce bych chtěla nejprve odpovědět na otázku, proč jsem si zvolila jako téma své bakalářské práce právě téma Michel Foucault – filosofie a dějinný pohyb. Michel Foucault je představitelem filosofické směru - postmodernismu. Téma postmodernismu mě velmi oslovilo, již z toho důvodu, že se jedná o tolik diskutované téma současné doby, doby, v níž žijeme. Sami pak můžeme pozorovat nově vznikající epochu, ve které postmoderní pohled na svět stále více formuje naši společnost. Naše současná éra je éra postmoderní společnosti.

Cílem mé práce není přesně, s pomocí filosofického slovníku a vybraných filosofických děl, vysvětlit pojem postmoderno a postmodernismus. Za cíl si kladu (alespoň ve stručnosti) srozumitelně uvést příčiny a následky vzniku postmodernismu, postmoderního myšlení – ukázat, co ho dělá jedinečným, z čeho vycházel – kdo byli jeho předchůdci a inspirátoři. Část své práce pak věnuji vybraným představitelům toho filosofického směru a ve stručnosti přiblížím pilíře jejich filosofie. V další části bych chtěla nastínit život Michela Foucaulta - tohoto slavného a v mnoha ohledech kontroverzního filosofa a především směr, kterým se zabýval během své profesní dráhy. Ve stručnosti nastíním směry, kterými se jeho filosofie ubírala. Dále bych se pokusila o rozbor jeho děl, ve kterých se zabývá právě dějinným pohybem. Vybrala jsem jeho tři knihy: *Slova a věci, Archeologie vědění a Diskurs, Autor a Geneologie*. Při rozboru knih budu klást důraz na zohlednění z hlediska dějinného pohybu. V poslední a závěrečné části se budu snažit za pomoci metod analýzy a komparace knihy obecně shrnout a nastínit jejich obsah z hlediska toho, jak Michel Foucault ve svých dílech nahlížel na vývoj a proměny epistémé, diskursu, subjektu, myšlení obecně z úhlu dějinného pohybu.

2 POSTMODERNISMUS A POSTMODERNÍ MYŠLENÍ

2.1 Vysvětlení pojmů

Pojem postmoderna a postmodernismus¹ pochází z latinského post-, po, modernus, nový, nedávný. Toto pojmenování se prosadilo při pokusech o označení a současně vystižení široké sociokulturní změny, jejíž znaky začaly být ve zvýšené míře reflektovány ve 2. polovině 20. století. Oproti postmoderní filosofii je pojem postmodernismus širší a používá se v řadě různých kontextů. Obecně lze jeho zrod hledat v prohlubujícím se vědomí kulturní a specificky evropské civilizační krize, ve snaze diagnostikovat její příčiny, souhrnně pojmenovat skutečnosti, utvářející ráz myšlení, forem vědění a životních způsobů, ovlivněných právě poznatkem změny a zkratkou vyjádřit vztah k moderně jako kolébce patologických rysů současnosti.

2.2 Vznik a vývoj postmodernismu

Samotný pojem postmodernismus vznikl jako označení zrozené kulturně civilizační krizí. Otázka postmodernismu je problém reformy kulturní společnosti, jenž vstoupil do nové fáze vývoje, kterou bychom mohli označit jako období informačních technologií a zdrojů. Vznik tohoto směru úzce souvisí s rozvojem postindustrialismu a planetarismu. Velmi důležitý je též fakt, že probíhá v intrakulturní i interkulturní rovině. Nelze přesně říci, že vzniká jako kritika moderny, i když tento názor se jeví jako nejjednodušší a nejpřesnější definice. Jak si v následujících kapitolách ukážeme, v postmodernismu se nikdy nejedná o stanovení přesných definic a o verifikace univerzálních pravd. V podstatě by se dalo tvrdit, že je tomu právě naopak. Ústředním bodem zkoumání postmodernismu se jeví univerzální panství racionality určitého typu a jeho sociální důsledky.² Rozum a racionalita se zde ukazují jako jev cynický či patologický. Vývoj postmodernismu lze postupně rozdělit do tří fází.

¹ termíny a jejich definice jsou čerpány z *Filosofického slovníku*, kolektiv autorů.

² HUBÍK, Stanislav. *Postmoderní kultura – úvod do problematiky*, s. 9.

První fáze začíná v roce 1917, kdy německý filosof Rudolf Panwitz vydává publikaci *Die Krisis der europaischen Kultur*. Zde se poprvé objevuje samotný pojem postmoderní ve spojení „postmoderní člověk“. Postmoderní člověk je zde pod vlivem Nietzscheho vize „nadčlověka“ vykreslen jako *sportovně zakalený, rozumný a sebevědomí, vojensky vydržívaný a nábožensky připravený jedinec, jako opancéřovaný měkkýš, který lavíruje mezi barbaram a dekadentem, zrozen z porodního víru dekadentní revoluce evropského nihilismu*.³ Nicméně výraz postmodernismus byl používán zatím jen velmi ojediněle. Za zmínku jistě stojí práce z roku 1934 autora Frederica de Onis *Antologia de la poesia española e hispanoamericana*, kde byl použit výraz postmodernismus jako označení menšinové reakce hispánské literatury na literaturu postmodernismu.

Druhá fáze se datuje od roku 1947, kdy vychází dílo *Study of History* britského historika a filosofa Arnolda Toynbeena. Zde se objevuje myšlenka konce západní dominance, konce euroamerické (židovsko – křesťanské) kultury a jejího posledního dědice – industrialismu. V díle nacházíme tezi o konci evropské světovosti a o počátku světovosti světové, evropská kultura zde již nedominuje, ale vstupuje do procesu mísení hodnot různých kultur planety.

Dalším významným mezníkem byla práce J. - F. Lyotarda *La condition postmoderne. Rapport sur le savoir*. S tímto dílem Lyotard otevřel další dimenzi postmodernismu – problém legitimitnosti vědění v moderně a v postmoderně. Ve své publikaci systematicky popisuje revoluci ve filosofických názorech, které tvoří základ postmoderního stanoviska. Uvádí, že věda je od původu s vyprávěním v konfliktu. Staví se do opozice ke všemu, co bylo možné klasifikovat jako „pozdí moderna“. Dle Lyotarda měla všechna moderní vědění vždy formu jednoty. Tato jednota odkazovala na velká „meta – vyprávění“, jakými byly například v osvícenství příběhy o emancipaci lidstva, dle nichž hrdina přispívá k univerzálnímu míru, v idealismu teleologie ducha či v historismu hermeneutika smyslu. Pro současnou situaci je charakteristické to, že tento svorník jednoty se rozpadá, čímž je podmíněn postmoderní pluralismus.⁴ Věda se ve všech případech odvolává na metanarativní příběhy, které mají za úkol vědění legitimalizovat. Za pojem

³ HUBÍK, Stanislav. *Postmoderní kultura - úvod do problematiky*, s. 4.

⁴ WELSCH, Wolfgang. *Naše postmoderní moderna*, s. 41.

postmoderní Lyotard považuje nedůvěřivost vůči metanarativním příběhům.⁵ Věda je povinna legitimizovat svá pravidla hry. Filosofie zde ztvárňuje roli legitimizačního diskursu.

Třetí fázi můžeme datovat po roce 1979, kdy se pojem postmodernismus nachází v centru pozornosti mnoha oborů akademických či neakademických. Zde je třeba uvést, že dynamický postmodernismus zasáhl celou škálu dalších oborů, mj. např. ekonomii, teologii, teorii vědy, estetické teorie, kinematografii, hudbu. Velký vliv nacházíme v oblasti umění, kde postmoderna zastává základní tezi rovnoprávnosti kultur a plurality. V oblasti analýz forem vědění, které procházejí přerodem k analýzám převážně kulturologickým, spjatým zejména s vlivem prostředků hromadné komunikace a mediální (virtuální) reality, působí však postmoderna jako radikalizovaná moderna, obnovující řeč mnohosti a diferentnosti konfliktních světů.⁶

Přesné datování není pochopitelně možné. Výše uvedený přehled se spíše opírá o stěžejní díla autorů Panwitz, Toynbeena a J. – F. Lyotarda.⁷ Postmodernismus se vyvíjel nestejně, rozvíjel se v různých koutech světa, v jeho různorodých kulturách. Což jak zjistíme při jeho dalším rozboru je jedním z jeho základních rysů.

2.3 Postmoderní myšlení

Jak jsme si již uvedli v předchozích kapitolách, postmodernímu myšlení předcházelo v 19. a 20. století myšlení moderní – modernismus. Filosofii modernismu vládla důvěra v lidský rozum a ve vědecký pokrok. Pod tíhou společenských událostí se však na počátku 21. století začala důvěra v panství racionality ztrácet a celá situace dala vzniknout novému směru - postmodernismu.

Stanislav Stark ve své knize *Filosofie člověka v historickém kontextu* uvádí, že počátkem 21. století důvěra v lidský rozum poklesla, což dalo průchod vládě iracionality. Snahy o řízení společnosti rozumem stanovenými principy se vyčerpaly. Z tohoto základu pak vychází postmoderní filosofie, jejímž základem je právě zmíněná krize ra-

⁵ LYOTARD, Jean - François. *O postmodernismu*, s. 97.

⁶ Kolektiv autorů, *Filosofický slovník*, s. 325 – 326.

⁷ HUBÍK, Stanislav. *Postmoderní kultura – úvod do problematik*, s. 4-7.

cionality, úvahy o konci jednotného výkladu dějin. Jako východisko vidí ve zkoumání konkrétní rozčleněnosti společnosti. Společnost již nemůže být chápána jako celek. Postmodernismus navazuje na antropologicky orientovanou filosofii 19. a 20. století, představuje nové pojetí člověka. Člověk je zde chápán jako neopakovatelná entita, která se zaměřuje na sebe, na své chápání a na své možnosti, na svou možnost pojmově vyjádřit svět. *Stanovisko priority subjektu znamená, že svět je vykládán různě, stává se světem pluralit závislých na tom, jak je subjektem uchopen a pochopen.*⁸

2.4 Postmoderní vědomí, postmoderní jev

Přesný obsah slova postmodernismus stanovit nelze. Pokusy o rozsah a definování se ukázaly jako marné. Vědci a filosofové se ale na něčem přece jen shodli. Tento jev označuje konec jednotného univerzálního pohledu na svět. Postmoderní étos bortí všezahrnující a vševysvětlující tvrzení, toto je pak nahrazeno úctou k rozdílnosti a oslavou místního a jednotlivého na úkor univerzálního. Tento étos pramení z radikálního odmítnutí osvícenského postoje, který dal vzniknout moderní době. Postmoderní vědomí opustilo víru v nevyhnutelný pokrok. Osvícenský optimismus nahradil postmoderní pesimismus. Nastupující generace poprvé nesdílí přesvědčení svých rodičů, že svět se stává lepším místem pro život. Nová dnešní generace vidí narůstající problémy a už není přesvědčená, že tyto globální problémy vyřeší lidský rozum, ani že jejich životní úroveň bude vyšší než jejich rodičů. Lidé postmoderní generace vidí svět jako křehké místo pro život. Jsou toho názoru, že osvícenský model dobývání přírody, který sahá až k Francisu Baconovi, musí rychle ustoupit novému trendu – spolupráci s přírodou. Jako prioritní už nevidí rozum a logickou argumentaci, dívají se za hranice rozumu a hledají jiné než rozumové způsoby poznání, preferují emoce a intuitivní poznání. Postmoderní holismus znamená skloubení všech složek osobního života – citové, intuitivní i poznávací.⁹

Dalším postmoderním jevem je chápání pravdy. Lidé postmoderní doby poukazují na to, že všechny naše názory a chápání pravdy mají svůj základ ve společnosti a společenství, do nichž patříme. Odmítají dřívější osvícenské pojetí chápání pravdy jako

⁸ STARK, Stanislav. *Filosofie člověka v historickém kontextu*, s. 128.

⁹ GRENZ, Stanley. *Úvod do postmodernismu*, s. 20.

univerzální, platné a nadčasové. Existuje mnoho společenství, tudíž existuje i mnoho pravd. Toto vědomí dává vzniknout radikálnímu typu relativismu a pluralismu. Postmoderní relativismus a pluralismus vychází z toho, že každé společenství má svůj vlastní jazyk, zvyky, názory a hodnoty. Názory jsou tedy považovány za pravdivé v kontextu společenství, která se k nim hlásí.¹⁰

Postmodernismus bývá také označen jako konec „metapříběhu“. Moderní náhled předpokládal, že osvícenský program je objektivní, odproštěný od závislosti na mýtech a příbězích, které měli vysvětlovat svět. Lidé moderní doby věřili, že mohou vnímat svět takový jaký opravdu je. Postmodernismus říká, že to byla pouhá iluze. Dnešní antropologové si však začali stále více uvědomovat zásadní důležitost mýtu v lidské kultuře. Mýty představují víc než příběhy, které se vyprávějí v primitivních kulturách. Ve skutečnosti představují jádro hodnot dané kultury, v tomto smyslu jsou povahou náboženské. Systém mýtů tvoří jádro společnosti a udržuje vztahy uvnitř společnosti. Tyto vztahy pak tvoří základ jejího nároku na legitimitu. Postmoderní filosofové tyto mýty označují za metapříběhy. Jsou toho názoru, že metapříběh není závislý na argumentaci a na důkazu. Je základním kamenem každého společenství, které jeho pomocí získává legitimitu. Moderní doba se snažila nahradit mýtus racionálními poučkami. Postmodernisté naproti tomu tvrdí, že osvícenský program je sám závislý na metapříběhu. I moderní doba má svůj mýtus – mýtus o vědě a pokroku. Historii lze v tomto kontextu chápat jako přechod od jednoho určujícího mýtu k druhému.

Postmoderní vnímání znamená konec odvolávání se na jakýkoli ústřední mýtus jako zdroj legitimacy. Mýty pozbyly svou věrohodnost, lidé si začali uvědomovat pluralitu protichůdných příběhů. Žijeme v době, kdy zanikají metapříběhy, kdy je vše zbavováno legitimacy.¹¹

¹⁰ GRENZ, Stanley. *Úvod do postmodernismu*, s. 20 – 23.

¹¹ Tamtéž, s. 50-52.

3 PŘEDSTAVITELÉ POSTMODERNISMU

3.1 Jacques Derrida (1930–2004)

Jacques Derrida se narodil v roce 1930 židovským rodičům v A El Biar v Alžíru. Podobně jako Michel Foucault studoval na École normale supérieure, kde ho ovlivnil (stejně jako Foucaulta, Deleuze a mnohé další) Jean Hyppolit – francouzský překladatel prací německého fenomenologa Edmunda Husserla. **Logocentrismus**¹² – to je Derridův útok na moderní myšlení. Zkoumá povahu jazyka a jeho vztah ke světu. Staví se kriticky k dosavadnímu chápání jazyka, je toho názoru, že naše jazykové vyjádření zachycují svět takový jaký ve skutečnosti je, nezávisle na lidské činnosti. Grenz ve svém *Úvodu do postmodernismu* píše: „Derrida popírá, že jazyk má pevný význam, spojený s neměnnou skutečností, a že odkrývá definitivní pravdu.“¹³

Derrida chce zrušit ideál moderny, který se na filosofii dívá, jako na čisté a nezájaté zkoumání. Snaží se zavrhnout přijaté klišé, že existuje přímá shoda mezi jazykem a okolním světem. To vše opírá o **dekonstrukci**.¹⁴ Dekonstrukce, jak sám Derrida vysvětluje, je velmi obtížně definovatelný výraz. Nejedná se o žádnou metodu, styl nebo textový výklad. Dekonstrukce se zabývá především jazykem. Dekonstrukce je definována jako kritické myšlení, které se snaží prozkoumat hloubku textu a destruovat tradiční metafyzické myšlení. Poukazuje na to, co je v textu nevyřčeného, nemyšleného a jedinečného. Tím se otrásá základní smysl, stávající významy tradic a diskursů.

Zůstává bez pochyby, že v rozvoji postmodernismu a jeho vztahu k dekonstrukci, sehrál Derrida mimořádnou roli. Jeho teoretické spisy, vždy komentující řadu filosofických, literárních, kritických, politických či intelektuálních textů vtiskly poslední třetině 20. století jedinečný charakter s ohledem na rozvoj postmodernismu.

¹² Logocentrismus – Derridův pojem vyjadřující důraz západní metafyziky na rozum, logos, logiku, vědomí, kdy se hledá nějaký jediný a věčný, pevný bod jako zřídlo základní pravdy. Tento logocentrismus je zevnitř dekonstruován, ontotheologie je destruována, aby se opět mohla objevit celá pravda: přílišné slunce logiky ničí stín pravdy. Zdůrazňuje se difference, rétorika, aforistické psaní, dekonstrukce idealismu a transcendentalismu a vší tradiční metafyziky. Definice byla čerpána z publikace *Slovník filosofických pojmů současnosti* autora Jiřího Olšovského, s. 105.

¹³ GRENZ, Stanley. *Úvod do postmodernismu*, s. 137.

¹⁴ Tamtéž, s. 144.

S Derridou se filosofové a kritici naučili řadě nových strategií, použitelných pro interpretaci textů.¹⁵

3.2 Jean – François Lyotard (1924–1998)

J. – F. Lyotard se narodil v roce 1924 ve francouzském Versailles. Po studiu na Sorbonně působil devět let jako gymnazijní učitel. V tomto období vznikla jeho první kniha *La phénoménologie*. V letech 1950-1952 pobýval v koloniálním Alžírsku, kde si uvědomoval zla kolonialismu. Toto poznání ho dovedlo ke konverzi k marxismu. Po počátečním ovlivnění Karlem Marxem a Sigmundem Freudem, jejichž prostřednictvím se dostával ke kritice moderní společnosti, na základě výzkumu narativit a znakových soustav, jenž vyústil v pragmatice „vyprávění“, se Lyotard začal věnovat problematice moderny a postmoderny.¹⁶

Stěžejním dílem o problematice postmodernismu se stala jeho kniha *La Condition postmoderne. Rapport sur le savoir* vydaná v roce 1979. Je zde systematicky popisována "revoluce" ve filosofických názorech, které tvoří základ postmoderního stanoviska. Lyotard se staví do opozice ke všemu, co by bylo možno klasifikovat jako "pozdní modernu". Když filosoficky reflektuje povahu předešlého moderního vědění, dochází k závěru, že toto moderní vědění mělo vždy formu jednoty.¹⁷ Lyotard jako první analyzoval vývoj ve vědách v západní filosofii postmoderním způsobem. Zde také nabídl pregnantní a zevšeobecňující definici postmoderna: „Zjednodušuji do krajnosti: definuji, postmoderno jako nedůvěřivost k velkým vyprávěním.“¹⁸ Lyotard zde také mimo jiné uvádí, že projekt moderny je živen velkými vyprávěními, tedy univerzálními transcendentními pravdami, které ospravedlňují moderní západní kulturu a poskytují jí legitimitu. Sleduje přechod moderny v postmodernu, prostřednictvím „malých vyprávění“, které nahradily „velká metavyprávění“. Tyto malá vyprávění pak mají omezenou platnost v čase i v prostoru. Někdy je Lyotard nazývá podle Wittgensteina „jazykovými hrami“.¹⁹ Ivan Blecha ve své publikaci *Filosofie* píše, že mezi těmito řečovými hrami může

¹⁵ BERTENS, Natoli. *Encyklopedie postmodernismu*, s. 107.

¹⁶ BLECHA, Ivan a kol. *Filosofický slovník*, s. 255.

¹⁷ Postmodernismus a exaktní vědy. In: Sysifos – český klub skeptiků [online]. 23. 7. 2007 [cit. 2012-02-12]. Dostupné z: <http://www.sysifos.cz/index.php?id=vypis&sec=1185183072>

¹⁸ BERTENS, Natoli. *Encyklopedie postmodernismu*, s. 219.

¹⁹ Tamtéž, s. 222.

nastat jen určitá dílčí stabilita, spíše než o homologii²⁰ jde o parologii – souběžnost několika výkladů. Zde vidíme u Lyotarda jasný znak postmoderny – osamostatnění jednotlivých řečových her. *Zdá se nám, že jedna druhou nemůže uznat ani zdůvodnit. Nemusí to však vést nutně k pesimismu. Konsensus je možný, ale pouze lokálně, nevylučuje své případně odvolání.*²¹

3.3 Richard Rorty (1931–2007)

Richard Rorty se narodil v New Yorku, patřil mezi nejoblíbenější akademické filozofy v soudobé Severní Americe. V počátku se sám řadil mezi postmodernisty, svůj postoj označoval jako „postmodernistický buržoazní liberalismus“. Pak ale dochází k závěru, že pojmu postmodernismus je užíváno nadměrně a že bychom neměli periodizovat kulturu. Označení, kterému dával přednost, je **pragmatismus**.²² Rorty se spolu s ostatními pragmatiky drží spíše neesencialistického než esencialistického²³ pojetí pravdy. Neesencialisté – mezi které se řadí Rorty – se zaměřují na vztahové vlastnosti. Zde se ztotožňuje s lingvistickými filosofiemi (Saussure a Wittgenstein). Poukazují na to, že význam věty je odvozen z jejího určení v síti ostatních vět. Z tohoto vyplývá, že myšlenky jsou citlivé na kontext. Znaky a myšlenky nejsou věci s vnitřními vlastnostmi, ale jsou jakési uzlíky v síti vztahů.²⁴

Dle Rortyho názoru nemáme možnost zjistit, jak přesně nějaký soubor výpovědí (slovník) koresponduje s mimojazykovou realitou. Nemůžeme rozhodnout, jaký slovník je blíže realitě. Nemůžeme rozhodnout, jaký slovník je „pravdivější“. Nepřipouští tedy existenci žádného univerzálního, nejpravdivějšího, privilegovaného slovníku, který by měl právo určovat pro ostatní pravidla hry. Rorty je zastáncem ideje hledání a vytváření nových slovníků, které přinesou komunikační prospěch všem. Přichází s provokativní

²⁰ V metanarativních příbězích vládl jako kritérium legitimizace konsensus.

²¹ BLECHA, Ivan. *Filosofie*, s. 226 -227.

²² Pragmatismus – filosofický směr, který chápe pravdu z hlediska užitečnosti, úspěšnosti, praktičnosti a vyhovování zájmům (potřebám, tužbám) člověka. Upřednostňuje víru před rozumem a vědou, zohledňuje iracionální složky lidské psychiky. Definice byla čerpána z publikace *Slovník filosofických pojmů současnosti* autora Jiřího Olšovského, s. 159.

²³ Esencialismus – přesvědčení ve filosofii, které se zakládá na prvotnosti esence před existencí. Toto přesvědčení vychází z Platónovy identifikace „pravého bytí“ s idejemi, s esencemi, jež jsou údajně skutečnější než jednotlivé věci. Esencialismus hledá základní vnitřní rysy věci, jak je sama o sobě. Definice byla čerpána z publikace *Slovník filosofických pojmů současnosti* autora Jiřího Olšovského, s. 50

²⁴ GRENZ, Stanley. *Úvod do postmodernismu*, s. 148 – 149.

myšlenkou nahradit filosofií literaturou. Nejde již o hledání univerzálních pravd, ale o hledání společné komunikace. Role filosofie dle něj skončila.²⁵

Jeho zpochybnění „jednoho univerzálního velkého metaslovníku“, do kterého bychom mohli zahrnout všechny různé typy lidského diskursu a názor, že žádný slovník není privilegovaný, protože nelze zjistit jeho pravdivé korespondence s realitou, právem řadí Richarda Rortyho mezi přední představitele postmodernismu.

4 MICHEL FOUCAULT – FILOSOFIE A DĚJINNÝ POHYB

4.1 Paul - Michel Foucault (1926–1984)

Paul – Michel Foucault (viz příloha č. 1) se narodil 15. října 1926 ve francouzském městě Poitiers. Narodil se do rodiny chirurga a profesora anatomie na lékařské fakultě v Poitiers. Zde také strávil své dětství a jinošství coby dítě ze zámožné venkovské buržoazní rodiny. Jako prvorozený syn k velké nelibosti svého otce nepokračuje v rodinné medicínské tradici, ale již ve školních letech nalézá zálibu v dějepisu. Jeho nadšení pro dějiny rozvíjí ve škole sv. Stanislava benediktýnský mnich z opatství Ligu-gé otec Montsabert.

V roce 1945 přichází Michel Foucault do Paříže, aby se zde připravil v lyceu Svatého Jindřicha ke zkouškám na slavnou École normale Supérieure v Ulmské ulici. École normale Supérieure lze též označit jako odrazový můstek pro francouzské filosofy. Na tuto prestižní školu nastupuje v roce 1946 během rozkvětu existenciální fenomenologie.²⁶ Zde vyučuje filosofií Jean Hyppolit, který studenty seznamuje s filosofií Hegela a Descarta. Jean Hyppolit svým poutavým výkladem determinoval další Foucaultův (a vlastně i celé tehdejší generace mladých filosofů) osud a směr, kterým se jeho profesní život vyvíjel. Pro M. Foucaulta to však nebylo šťastné období. Jeho studentská léta znamenala psychická nestabilita. Během studií spáchal několik pokusů o sebevraždu, nemohl se pravděpodobně smířit se svou tehdy ještě tabuizovanou homosexualitou. Jeden z jeho tehdejších přátel napsal: „*Návratem k antickému Řecku v Dějinách sexuality*

²⁵ BLECHA, Ivan. *Filosofie*, s. 139.

²⁶ Michel Foucault. In. Stanford Encyclopedia of Philosophy [online]. 2. 4. 2003 [cit. 2012-02-12]. Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/foucault/>.

*Foucault nalezl své vlastní archeologické podloží...*²⁷ Při studiích se postupně seznamuje s díly klasických filosofů – Platóna, Kanta, Hegela. Hegel se také stane tématem jeho diplomové práce s názvem „*Ustavení historického transcendentna v Hegelově Fenomenologii ducha*“. Dále studuje spisy Marxe, Husserla a Heidegera. Později píše, že četba Heideggera poznamenala celý jeho filosofický vývoj – přivedla ho k Nietzsche. V této době se také pozorně zajímá o psychoanalýzu, Sigmund Freud zůstane dlouho jedním z jeho nejoblíbenějších autorů. V roce 1948 získává na Sorbonně licenciát z filosofie a v roce 1950 z psychologie. Nakonec mu byl udělen diplom z psychopatologie. V letech 1951–1955 přenášel na své domovské univerzitě École normale Supérieure. Poté opouští Francii, aby v dobrovolném exilu žil a přednášel na univerzitách v Polsku, Německu a Švédsku. Po návratu do Francie působí jako ředitel ústavu Institut de Philosophie na Faculte des Lettres v Clermont – Ferradu.²⁸ V téže době je také aktivně politicky angažován. Po pobytu v Tunisu se vrací do Paříže a získává profesuru na Collège de France.

Zde je na místě připomenout, že Foucault se nezabýval jen akademickou činností, ale aktivně se zapojoval do politického života. Z jeho popudu vzniká hnutí zvané Skupina pro informace o věznicích. Poukazuje na fakt, že do vězení se v dnešní „přepolicistované“ době může dostat každý z nás. Upozorňuje na poměry uvnitř věznic. Zasaduje se o zvláštní režim pro politické vězně.²⁹

25. června 1985 umírá v nemocnici Salpêtrière, jejíž různé role a vývoj tak široce popsal v *Dějínách šílenství*, na AIDS.³⁰

Tím, jak žil a psal, Foucault prakticky zahájil úplné odmítání moderního světového názoru. Sám byl neúnavným kritikem osvícenství a moderního pohledu na svět. Moderní světový názor má základ v pojmu „já“ jako samostatného poznávajícího subjektu. Tento subjekt (já) chápe svět jako objekt přístupný lidskému poznání. Současný moderní vědec předpokládá, že vjemy zkoumajícího subjektu poskytují přesná zpodobnění vnějšího světa. Tedy jako platný základ pro poznání tohoto světa. Právě zde začíná Foucaultova kritika modernismu, odmítnutím tohoto karteriánsko-kantovského výcho-

²⁷ ERIBON, Didier. *Michel Foucault*, s. 42.

²⁸ GRENZ, Stanley. *Úvod do postmodernismu*, s. 123.

²⁹ ERIBON, Didier. *Michel Foucault*, s. 234.

³⁰ Tamtéž, s. 333.

diska.³¹ Zde je třeba zdůraznit, že Foucault vyzdvihoval Kantovu zásluhu na založení kritické tradice, kterou považoval za nejpodnětnější a nejplodnější zdroj filosofického zkoumání.³² Čerpá přitom z Nietzscheova důrazu na rozmanitost a bohatost skutečnosti. Rozum a rozumové chápání nás nutí, abychom rozmanitost skutečnosti vměstnali do umělé homogenity, která přizpůsobuje naše chápání a představy. Foucault toto vše převrací a dává přednost – po vzoru Nietzscheho – konkrétnímu a zvláštnímu. Jeho práce podporují vždy spíše jinakost a různorodost před stejností a uniformitou. Popírá údajnou univerzálnost a nadčasovost kategorií a to tak, že je vrací ho historie a jejího běhu.³³ V útoku na osvícenské pojetí „já“ a moderní chápání subjektivity je nejdůležitější zaměření na společenskou stránku diskursu³⁴. Na základě svých historických analýz dochází k názoru, že epistémé má převážně historický ráz. V její formě (epistémé) je možno vidět, že v každé době má určitý převládající model racionality, který formováním působí na lidské vědění. Způsob, kterým nás historická racionalita neviditelně formuje, spočívá vždy v určitých pre-racionálních podmínkách. Jsou to právě tyto podmínky, které zásadně ovlivňují naše vidění skutečnosti, aniž by byly nějak viditelné, uchopitelné.

Dalším Foucaultovým programem je jeho útok na antropologii. Věnuje se rozsáhlému zkoumání a studiu různých humanitních věd, přičemž se považuje za jejich analytika. Rabinow ve svém úvodu k *The Foucault Reader* píše: „*Předmětem jeho zájmu je určit, jak vznikají, kolem jakých pojmů a představ se tvoří, jak se používají a jaký vliv mají v západní kultuře*“.³⁵ Humanitní vědy podle Foucaulta nejsou vědou o přirozenosti člověka, neodpovídají na otázku co je člověk. Jsou postižením toho, co se nachází mezi tím, co je člověk (ve své pozitivitě – živá, pracující bytost) a reflexí toho, co nám umožňuje vědět o povaze těchto pozitivních skutečností (co je život, co nám umožňuje mluvit).³⁶ Dalším a hlavním útokem Foucaulta na antropologii je tvrzení, že člověk je teprve nedávný jev. Tento objev je výsledek historického posunu, ke kterému dochází v 17. století, kdy jazyk jako takový zmizel a byl nahrazen diskursem. Diskurs

³¹ GRENZ, Stanley. *Úvod do postmodernismu*, s. 125.

³² BERTENS, Hans. NATOLI, Joseph. *Encyklopedie postmodernismu*, s. 129.

³³ GRENZ, Stanley. *Úvod do postmodernismu*, s. 125.

³⁴ diskurs – označení jakéhokoli projevu (výpovědi, promluvy), který vykazuje typické znaky své doby. U M. Foucaulta je diskurs určitým způsobem vedený dialog uvnitř dané kultury. Dobovému diskursu je vlastní určitý soubor pravidel a zákonitostí, který se sleduje v archeologické analýze, sleduje se v ní určitá pozice (status) poznávajícího subjektu, který žije v dané době a podléhá určité diskursivní praxi. *Slovník filosofických pojmů současnosti* autora Jiřího Olšovského.

³⁵ GRENZ, Stanley. *Úvod do postmodernismu*, s. 126.

³⁶ KRÁMSKÝ, David. *O povaze humanitních věd*, s. 48-49.

vidí sebe sama jako znázorňující svět. Na konci 18. století se jazyk, který sám sebe poznává jako svět, znovu objevuje a uvádí tak do pohybu zánik lidstva.³⁷ Zánik lidstva zde přitom znamená zmizení diskursu o lidském „já“, ztráty lidstva coby předmětu našeho poznání. Zkoumání lidského „já“ označuje Foucault jako „antropologii“ nebo také „souvislou historii“.³⁸ Ti, kdo se touto historií zabývají, se snaží zjistit pravdu o přítomnosti odhalováním jejích počátků v minulosti. Současná západní společnost, kterou Foucault tak neúnavně kritizuje, sesadila antropologii jako kralující vědu. Lidstvo jako takové již není hlavním předmětem zájmu poznání. Dle něj je lidstvo pouhá fikce stvořená humanitními vědami. Zvláštní zájem na poli humanitních věd věnuje Foucault historii, která do svého středu zájmu staví antropologii. Zajímá se o studium toho, jak se „já“ odhaluje v čase. Jak jsme si již u Foucaulta zvykli, jeho cílem není hledání obecné teorie dějin. Právě na obecné teorie dějin se dívá jako na příčinu současných problémů. Takto pojatou historii vnímá jako mýtus, se kterým je třeba se rozloučit.

Dalším cílem jeho kritiky je odmítnutí osvícenského pojetí poznání. Dle jeho teorie se vědci již tři sta let dopouštějí zásadních chyb v teoriích poznání. Mylně se domnívají, že existuje objektivní soubor poznání, který čeká na odhalení. Ve svých mylných předpokladech pokračují, když se domnívají, že jsou vlastníky takového poznání, které je neutrální a nezátížené jakýmkoliv hodnotami. A v poslední řadě, že poznání prospívá celému lidstvu, a nikoliv pouze určité (vládnoucí) třídě. Nelze se tedy opřít o „objektivní poznání“ či „pravdu“. Foucault po vzoru Nietzscheovy vůle k moci, nazývá toto poznání vůlí k poznání. Tato vůle k poznání si stanovuje svou vlastní „pravdu“ a hlavně dává slovu „diskurs“ přesnější definici. Diskurs je zdrojem existence jednotlivých věcí, tím, že je vymezuje a definuje. Z těchto premis Foucault odvozuje, že pravda je výmysl – soustava postupů pro vytváření, řízení, distribuci, oběh a fungování výroků.³⁹ Toto stanovisko vylučuje jakoukoliv představu objektivní vědy. Vědu popisuje jako ideologii, která je uvězněna ve vztazích moci. Z toho vyplývá, že ani historie si stejně jako všechny formy lidského diskursu nemůže činit nárok na neutralitu. Touha poznávat minulost nepramení z touhy po poznání, ale pouze z touhy si ochočit a ovládnout minulost a potvrdit současné struktury. Foucault ukazuje tuto vůli k poznání moci na historických vyprávěních, které dle něj vždy vylučují určité předměty, zatímco jiné

³⁷ GRENZ, Stanley. *Úvod do postmodernismu*, s. 127.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž, s. 130.

upřednostňují, čímž se projevuje jejich tendence urovnat nesourodé prvky, zajistit zdání homogenosti a prosazení historického pokroku. Foucautovo propojení poznání s mocí vymezuje postmoderní konec cesty, kterou načrtl Francis Bacon na počátku osvícenství. Odklání se od jeho programu, ve kterém nám lidské poznání umožní ovládnout přírodu. Významnější je pro něj poznatek, že poznání znázorňuje moc. Akt poznání je pro něj aktem násilí.⁴⁰ Ve svých spisech se snaží dokázat, jak samotné formy historického vyprávění slouží zájmům moci.

V poslední řadě je třeba uvést další Foucaultův útok na „řád“, kterým je po vzoru Nietzscheho – genealogie. Foucault si klade za cíl najít nový diskurs, umožňující se postavit mimo vládnoucí nároky rozumu a proti nim. Tato metoda vychází z pozorování toho, jak jsou sestaveny jednotlivé pojmy daného oboru. Tímto způsobem můžeme nejlépe pochopit, jak došla přítomnost současné podoby. Foucaultovy genealogie se zabývají jednotlivými teoriemi společnosti, politiky a dějinami řídicími západní společností. Moderní historici se ve jménu „pravdivého diskursu“ dopouštějí zásadní chyby, jelikož vysvětlují historické dění jako „globální systematickou teorii“. Toto Foucault zásadně odmítá a poukazuje na to, že takové teorie zůstávají slepé kvůli moci, která je prostupuje. Z čehož vyplývá zjištění, že moderní věda pravdu spíše zastírá, než aby ji odhalovala.⁴¹ Snaží se tyto formy „pravdivého diskursu“ demaskovat, odhalovat v nich působení vůle k moci. Prosazuje převratnou myšlenku, že přítomnost není nutným vyústěním minulosti. Jeho genealogie nás vede cestou poznání přítomnosti jako nahodilosti – nahodilých konfliktů, není to cesta teorie dějin lidstva. Jde spíše o jejich „antiteorii“. Jeho cílem není nahradit existující řád nějakým jiným konkrétním řádem, nejde tu o žádnou vizi lepší společnosti. Jeho cílem je samotný pojem řádu. Myšlení, diskurs a jazyk podléhají stejné hrozbě ztročení jako kterýkoli společenský systém.⁴²

Ve své genealogii Foucault poukazuje na to, že dějiny lidstva jsou prostoupeny náhodou a omylem a na tuto situaci reagují. Vědomí toho má pro nás důležité důsledky. Jestliže uznáme, že vědění je postaveno na omylech života, než aby poskytovalo „pravdu o světě“, uvědomíme si, že musíme přepracovat celou teorii subjektu. Pojmu chyby je paradoxně přisouzena pozitivní role – rozpoznání povahy pravdy otevírá možnost

⁴⁰ GRENZ, Stanley. *Úvod do postmodernismu*, s. 131.

⁴¹ Tamtéž, s. 133.

⁴² Tamtéž.

myslet svobodu subjektu. Karlis Racevskis v *Encyklopedii postmodernismu* uvádí: „*Jakmile si uvědomíme, že to, čím jsme a co si myslíme, jsou aspekty našeho bytí, které nejsou závislé na předem určeném stavu věcí, jestliže si uvědomíme, že události, činy a myšlenky jsou podmíněné nepředvídanými skutečnostmi a náhodou, a nikoliv zákonem, ať již božským či lidským, pak si rovněž uvědomíme svobodu a možnosti, jež jsou vlastní nynějšímu okamžiku.*“⁴³

4.2 Slova a věci

Začněme možná proti všem zvyklostem od konce, protože pokud chceme uchopit dějinný pohyb, je třeba nejprve učinit konec a zastavit se. Foucaultova kniha *Slova a věci* poprvé vyšla v roce 1966 a stala se ve své době námětem mnoha rozporuplných diskusí, od úplného zatracování nejen knihy, ale i autora samotného, až po téměř gloriifikaci jeho myšlenek. Epistemologické práce šedesátých let tematizují kulturní a historické předpoklady vědění. Hranice epistémé jsou hranicemi myšlení a vše, co je za nimi, je nemyslitelné, jak nám autor ukáže hned na začátku svého díla. Ale to je jen začátek, v úplném závěru nastane to, co v jiných filosofických knihách bývá přítomno již na začátku – vyjasnění problému a zvolených postupů. Ani s odstupem času nelze *Slova a věci* jen tak přecíst a zařadit do archivu bez poznámek, bez souvislostí, bez myšlenky, že se ke knize budeme stále vracet.

*Proti všem těm, kteří chtějí stále ještě mluvit o člověku, o jeho vládě nebo o jeho osvobození, proti všem těm, kteří se stále ještě ptají, co člověk ve své podstatě je.*⁴⁴

První citát, ačkoli je zcela úmyslně vytržen z kontextu nejen knihy, ale celého Foucaultova díla se může stát jakýmsi předobrazem diskursu, ve kterém se autor stává nejen pánem *Slov a věcí*, ale pánem světa skrze neuvěřitelnou hustotu výzev, poznatků a podnětů, které se na stránkách této knihy skrývají kdesi v prostoru mezi řádky, kdy se člověk vlastně ztrácí a objevuje lidství ve své dějinnosti. Michel Foucault ve své knize vytváří „etnologii vlastní kultury“ – „*Psychoanalýza a etnologie v našem vědění zaujímají privilegované místo*“.⁴⁵ Opouští tedy tradiční privilegované oblasti (Rozum, Ději-

⁴³ BERTENS, Hans. NATOLI, Joseph. *Encyklopedie postmodernismu*, s. 130.

⁴⁴ FOUCAULT, Michel. *Slova a věci*, s. 262.

⁴⁵ Tamtéž, s. 285.

ny, Pravdu...) a vysmívá se snahám o zachycení jednoty zákonů a směru dějin ve smyslu *res gestae*.⁴⁶

Abychom se nedopustili pouhé interpretace interpretace⁴⁷, je to jen jakési obrazné zrcadlo, které mělo v holandském malířství zdvojit a opakovat co bylo v obraze již dáno, jak je řečeno v první kapitole s názvem Dvořené, půjdeme po stopách kapitol knihy a budeme zdvojit již viděné. V některých případech to bude záměr, jindy nebude vyhnutí. Obraz španělského barokního malíře Velázqueze⁴⁸ *Dvorní dámy* (*Las Meninas*) z roku 1656 (viz příloha č. 2) je pozoruhodný z mnoha hledisek. Hlavním motivem se zdá být infantka Marie Terezie a dvorní dámy. „*Malíř lehce poodstoupí od obrazu a krátce pohlédne na model. Možná že už zbývá udělat jen poslední tah štětcem, ale možná, že na plátně ještě není jediná linie.*“⁴⁹ Foucault s barokně květnatým literárním umem popisuje dění na obraze a neopomene zdůraznit dvě postavy v zrcadle na zdi ateliéru, ve kterých poznáme španělský královský pár. Foucault záměrně nepíše, co je na obraze (při jeho rozsáhlém poznámkovém aparátu je to jistě záměr). Nejedná se o královský pár, který se objevuje v zrcadle. Můžeme se jen dohadovat, ale nenáleží nám to vědět. Proč se jedno myslí tak a ne jinak, proč se jiné v určité době nemyslí, proč se fenomény myšlení ztrácejí a jindy se zase vynořují? Nezodpovězené a mnohdy nezodpověditelné otázky jsou možná jedinou vodící linií celé knihy.

V jednom z mnoha rozhovorů po vydání *Slov a věcí* Foucault srovnává svoji knihu s dřívější prací – *Dějiny šílenství*. „*Zhruba řečeno byly Dějiny šílenství dějiny dělení a především historií jistých hranic, které každá společnost považovala za nutné ustavit. Ve Slovech a věcech jsem na druhé straně chtěl napsat historii „uspořádání“, chtěl jsem ukázat, jakým způsobem společnost přemýšlí o podobnostech mezi věcmi a jak rozlišuje mezi věcmi, které mohou být ovládnuty, organizovány v systémech, rozvrženy podle racionálních schémat. Dějiny šílenství jsou historií diferen-*

⁴⁶ Slovo dějiny, které souvisí se slovem „dění“, „dít se“ a týká se výsledků „dění v čase, může mít v dnešní době několik významů. Např. „dění“ ve smyslu událostí a stavů, které jsou předmětem zkoumání (dějiny ve vlastním slova smyslu, tj. časová následnost událostí). Nejen té, co přichází, ale především to, co se přihází. Co se děje a čeho výsledkem jsou pro nás různě důležité události a co lze vyprávět. Slovo „dějiny“ tedy znamená *res gestae* a udává děje kolem nás, které odplývají v čase. „Dějiny“ tedy nejsou jen to, co dávno minulo, ale také to, co si sami činíme a prožíváme. Miloš Havelka (Studie a eseje, DTK II/2004).

⁴⁷ Toto zdvojení není překlep.

⁴⁸ Diego Rodríguez de Silva y Velázquez (6. Červen 1599, Sevilla – 6. Srpen 1660, Madrid), často také uváděn jako Diego Velázquez, byl španělský malíř, vůdčí umělecká osobnost na dvoře krále Filipa IV.

⁴⁹ FOUCAULT, Michel. *Slova a věci*, s. 9.

ce, *Slova a věci pak historií podobnosti, totožnosti a identity*“.⁵⁰ Dle Foucaulta je historie proces měnících se pravidel. Žádná identita, postavení, status nejsou věčně dané, ale jsou výsledkem konkrétních historických dějů, jsou ustaveny v průběhu řady bojů. Jak píše Foucault v *Dějínách šílenství* – to, že blázni byli uzavíráni v bláznících, nevyplývalo přirozeně z podstaty bláznovství, ale z konkrétních praktik, jejichž výsledkem byla tato nepřekročitelná rozdělení. *Slova a věci* jsou vlastně samotnými dějinami myšlení a možná jedinou filosofií dějin, nebo lépe řečeno dějinami systému myšlení, je to jakási mozaika epistemologických polí, konfigurací či způsobu myšlení, které určuje, co a jakým způsobem může být myšleno.

Pro konkrétní historické období je vždy charakteristické právě jedno epistémé, právě jedna konfigurace. Foucault podává analýzu těch konfigurací, které jsou důkazem jeho intelektu. Pokud tedy *Slova a věci* chápeme alespoň z části jako dějinný pohyb, proč je jen omezený výběr historických celků? Proč až od renesance do současnosti? Proč nezačít například Aristotelem? Samozřejmě se nabízí určité srovnání s Kuhnovou *Strukturou vědeckých revolucí*, i když si nemůžeme činit nároky na nějakou hlubší komparaci. Kuhn si při četbě Aristotela položil otázku jak je možné, že tak velký myslitel napsal takové hlouposti. O podobné „hlouposti“ se Foucault zmiňuje v předmluvě, kdy nám nabízí vtipnou a mystifikační klasifikaci zvířat, kterou zaznamenal argentinský spisovatel Jorge Luis Borges podle "jisté čínské encyklopedie“. Ta dělí zvířata na: a) patřící císaři, b) nabalzamovaná, c) ochočená, d) selátka, e) sirény, f) bájná, g) toulavé psy, h) zahrnutá v této klasifikaci, i) mrskející sebou jako šílená, j) nespočítatelná, k) namalovaná velmi jemným štětcem z velbloudí srsti, l) atd., m) co právě rozbila džbán, n) co z dálky vypadají jako mouchy.⁵¹ Zdánlivě nelogická klasifikace zvířat neodpovídá našemu euroamerickému pojetí myšlení. V intencích našeho myšlení neexistuje žádná spojitost pro tuto klasifikaci. Dělení je natolik nezvyklé, že v nás vyvolává smích. Je to ale smích nejistoty, protože přesahuje naše poznání. Klasifikace je neznámá a pro naše myšlení nepochopitelná. Toto myšlení se řídí jinými zvyky, vychází z jiných zkušeností.

⁵⁰ „Slova a věci“: Rozhovor s Michelem Foucaultem. In. Intext. [online]. [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: <http://www.inext.cz/texty/No20/rozhovor.html#foucault>.

⁵¹ FOUCAULT, Michel. *Slova a věci*, s. 1.

Autor si klade otázku, o jakou nemožnost myšlení tu jde. Každá rubrika je přesně vymezená, ale upořádání kategorií nám připadá nezvyklé, kuriózní, může působit až bláznivě. Zvířata jsou uspořádána podle klíče skutečná x bájná, mystická. Nikde jinde než v tomto výčtu (ne-místě řeči) se potkat nemohou. Proto, abychom výčtu rozuměli, musíme přijmout jiné než běžné hledisko. Autor používá pro rozmístění věcí etymologii, věci jsou tu uloženy, rozmístěny natolik rozlišně, že pro ně není možné najít společný prostor. Utopie nás utěšují, jsou nereálné, přesto konstruuji pro nás příjemné příběhy a báje, protože jsou v řádu jazyka, v jeho linii. Naproti tomu heterotopie znepokojují, tajně podkopávají jazyk, tříští všeobecný jména nebo je zamotávají. Ničí syntax, která slova a věci drží pohromadě.

Foucault uvádí příklad afatiků⁵², kteří nejsou schopni zatřídit vícebarevná větena. Afatici nedokáží podle žádného řádu větenu zatřídit⁵³. Jejich sklíčenost připomíná Borgesův zoufalý smích, který vzniká po přečtení výše zmiňovaného textu. Na jakém podkladě stanovujeme řád pro třídění? Jaká kritéria jsou rozhodující pro sestavení „osnovy“? Jde o analýzu, porovnávání a stanovení obsahů. Jakou oporu má tento zavedený pořádek? Musíme si stanovit pořádek a vnitřní systém, určitou posloupnost. Musíme vybrat systém prvků, na nichž pak budeme pozorovat schody a rozdíly a naše zjištění analyzovat. Odlišit podobnost a odchylnost. Pořádek – vnitřní zákon, skrytá síť spolu s pohledem, který již obsahuje v určitém úhlu pohledu pořádek čekající, že bude odhalen. Apriorní mody kultur každému jedinci podsouvají svůj úhel pohledu, kterým má vidět svět. Proto filosofické a vědecké myšlení má za úkol tyto rozdíly stírat. Klade si za cíl vysvětlovat a popisovat co je řád, jak vzniká a k čemu slouží. Mezi těmito dvěma pohledy se nachází oblast, kde toto neplatí absolutně, nejsou jediné možné ani nejlepší. Zde jsou věci utříděny samy od sebe, dle svého. Zde se ukazují mody řádu, holá zkušenost s řádem a jeho podobnostmi.

Michel Foucault píše, že právě tuto zkušenost bychom chtěli analyzovat. Chce odhalit, na základě čeho vznikaly poznatky a teorie a filosofické reflexe. Chce odhalit epistémé, kde poznatky potvrzují svoji pozitivitu. A tak ukazuje dějiny, které nejsou dějinami navazujícími, vyrůstajícími k dokonalosti, ale jsou spíše dějinami podmínek je-

⁵² Afázie = porucha myšlení, chápání a nacházení slov.

⁵³ FOUCAULT, Michel. *Slova a věci*, s. 3.

jich vzniku. Ukazuje, že spíše než o historii slova tu jde o „archeologii“.⁵⁴ Na základě této archeologie ukazuje dvě diskontinuity. Tu, která otvírá klasické období (okolo poloviny 17. století), a tu, která na začátku 19. století otevírá naši současnost. Analýza v celém klasickém období ukázala souvislosti mezi teorií reprezentace a teoriemi jazyka a přírodních řádů. Jazyk pak ztrácí své původní místo a nastupuje člověk.

Zde se jedná o analogii k *Dějinám šílenství*. Sleduje, jak kultura nachází řád. Sleduje hledání podobností a odlišností, vymezuje je, stanovuje řád. Sleduje, jaké jsou podmínky pro stanovení klasifikací, jak ze všech rozdílů vyjmout ty základní. Choroba je nepořádek, jakási životu nebezpečná odlišnost Jiného, která napomáhá k ustanovení lékařského vědění. Od něho pak postupujeme k myšlení Stejného – čímž dosahujeme prahu vědění klasického. To odděluje – stanovuje určitý práh – který nás odděluje od klasického myšlení a tvoří naši současnost. *Na tomto počátku se poprvé objevuje onen podivný útvar vědění, jenž se nazývá člověk a jenž otevřel vlastní prostor humanitním vědám.*⁵⁵ To nám dává prostor k novému dosud netušenému poznání.

Přesto právě současnost je jediným myslitelným zdrojem informací pro metodologii, analýzu, výzkum. Hranice každého myšlení jsou pokaždé stanoveny hranicemi, které jsme si stanovili sami a vznikají v každém konkrétním historickém okamžiku. Je možné tyto hranice překročit, nebo dokonce ignorovat? Neexistuje žádný „objektivní“ plán naplnění ducha, ke kterému vzhlíží myšlení a poznání. Je možné sledovat jak ekonomický tak přírodovědecký a jakýkoli jiný diskurs a jeho proměny, abychom zjistili, že není žádné „apriori“, nejsou žádné středobody, z nichž by ta která epocha vycházela.

Foucault předpokládá, že tak, jak bylo myšlení v minulosti výsledkem historických a proto jedinečných konfigurací, tak je i moderní myšlení charakteristické svou dějinností, tj. časovou omezeností své platnosti. Konstitutivním problémem je pro moderní myšlení podle Foucaulta člověk. Proto je podle něj moderní doba charakteristická velkým rozmachem humanitních věd. Člověk se stává podstatou myšlení a člověk je zároveň myšlen. *„Žádná filosofie ani žádná politická nebo morální volba, žádná empirická věda, ať už jakákoli, žádné pozorování lidského*

⁵⁴ FOUCAULT, Michel. *Slova a věci*, s. 6.

⁵⁵ Tamtéž, s. 8.

těla, žádná analýza vnímání, imaginace nebo vášní v 17. a 18. století nikdy nenarazila na něco takového jako člověk; člověk totiž neexistoval (ani život, řeč, ani práce).⁵⁶

Foucault v rozhovoru po vydání *Slov a věci* dále poznamenává: „Jestliže něco v klasickém období existovalo, byly to reprezentace uspořádané v diskursu, veškeré pojmy – jako život, práce a jazyk – tak fundamentální pro naše pojetí člověka, zde nemají žádný základ a nemají v tomto období místo. Koncem 17. století přestal diskurs hrát organizující roli, již měl v klasickém vědění. Zmizela transparentnost mezi uspořádáním věcí a jejich možnými reprezentacemi; věci se zavinuly do své vlastní hustoty, do požadavku vnějšího reprezentaci, a to je důvod, že se objevily jazyky s jejich historií, život s jeho organizací a autonomií a práce s její schopností produkce. Navzdory tomu, v mezeře, kterou po sobě zanechal diskurs, se konstituoval člověk, člověk, který je natolik tím, kdo žije, kdo mluví a pracuje, nakolik prožívá život, jazyk a práci, a konečně nakolik může být poznán do té míry, v jaké žije, mluví a pracuje.“⁵⁷

Knihu je možné číst jako historik, který prochází epistémé od šestnáctého století do současnosti, můžeme sledovat problémy lingvistiky, která se v každé epoše snaží o vlastní jazyk, ale také se můžeme nechat vést interpretací Velazquézova obrazu Dvorních dam a vždy to bude problematika reprezentace, která nás provádí jednotlivými dějinnými omezeními.

Na začátku je zmíněn mistr štetce a barev Velazquéze, který maluje obraz, o němž se můžeme pouze domnívat, nemůžeme jej zcela myslet, dokonce ani nevíme, jaký byl malířův záměr. Sám malíř později na svém oděvu domaloval Řád sv. Jakuba, který dostal od krále Filipa IV. Mistr pera a slova Michel Foucault ve *Slovech a věcech* rozpochoval státnost dějin a umožnil obrazně řečeno nahlédnout za záda malíře a vidět co skrytý obraz v obraze představuje. Nahlédneme do nemyslitelného.

Slova a věci jsou možná jednou z nejkratších filosofických knih, ale po přečtení se člověk sice zastaví, ale nezůstane stát na jednom místě, nezůstane stejný.

⁵⁶ FOUCAULT, Michel. *Slova a věci*, s. 263.

⁵⁷ „Slova a věci“: Rozhovor s Michelem Foucaultem. In. Intext. [online]. [cit. 2012-03-10]. Dostupné z: <http://www.inext.cz/texty/No20/rozhovor.html#foucault>.

4.2 Archeologie vědění

Ve městě byl jmenován nový archivář.⁵⁸ Téměř jako historický román začíná kniha francouzského filosofa Deleuze o Michelovi Foucaultovi. Archivářem zde nazval novodobého myslitele – Michela Foucaulta. Ale archiv se teprve začíná stavět, k archivu jsou zatím jen načrtnuté plány. Archivář je doposud znám svými analytickými formulacemi různých typů historických formací racionality, prozkoumáváním historického vědění i historického nevědomí a stává se nyní i badatelem na poli filosofické archeologie, který opatrně odkrývá vrstvu po vrstvě. Určuje přesnou stratigrafii a zakresluje pečlivě na milimetrový papír své objevy.

Oproti předchozím analýzám vzniká nová *Archeologie vědění*, kniha, kde Michel Foucault reflektuje své předchozí metodologie (*Dějiny šílenství*, *Zrození kliniky*, *Slova a věci*) a nyní bude pracovat pouze s výpověďmi, aniž by se zabýval logikou či lingvistikou. Hierarchickou perspektivu pravd a smyslů bude ignorovat. Odhalí tak diskontinuitu historického vědomí. Dokonce ponechá stranou i otázku původu výpovědi, neboť cílem není nalezení původního.

Musíme si na počátku zcela otevřeně a zřetelně uvědomit, že nebudeme nikdy schopni interpretovat text stoprocentně, tedy jakýkoli text, tím méně text Foucaultovy knihy. Můžeme také pochybovat o tom, zda jsme vůbec schopni fakticky vidět a popisovat vědění, tedy i filosofické vědění optikou jakéhosi archeologického řezu, která je součástí širšího spektra epistémé. Konstrukce této úvahy nemůže být ale ani sestavena na základě známých teorií nebo experimentů. Co tedy zbývá? Samozřejmě otázka, tedy základní filosofická kategorie.

Jak přistupovat ke studiu *Archeologie vědění*? V první kapitole *Jednotky diskursu* chce Foucault zpochybnit řadu pojmů, řadu již vypracovaných syntéz a eliminovat tyto jednotky, které se před začátkem každého zkoumání vnucují jako samozřejmost.⁵⁹

⁵⁸ DELEUZE, Gilles. *Foucault*, s. 11.

⁵⁹ FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*, s. 35.

„Dílo nemůžeme chápat ani jako samozřejmou jednotku, ani jako určitou jednotku, ani jako jednotku homogenní.“⁶⁰ Přesto nebo právě proto nemůžeme studovat dílo Michela Foucaulta bezprostředně, bez předchozího hermeneutického předporozumění a bez uchopení slova diskurs, který se objevuje nejen ve francouzské, ale i v anglické filosofii a díky Janu Patočkovi se v šedesátých letech dostává do prostředí české filosofie. I když místo slova diskurs se častěji používá slovo **rozprava**. Foucault sám umožňuje diskursu jistou mnohoznačnost, když říká: „*To, co popisujeme jako „systémy formování“, netvoří konečný stupeň diskursu, pokud tímto termínem rozumíme texty (nebo promluvy), tak jak se nabízejí se svým slovníkem, syntaxí, logickou strukturou nebo rétorickou organizací. Analýza zůstává před touto zjevnou rovinou, jež je rovinou úplné konstrukce.*“⁶¹ Foucault není jen archivářem, ale také architektem „budovy“ archivu a autorem celé koncepce. Je to tvůrce v pravém smyslu slova.

Můžeme si také uvědomit proč zrovna archeologie, proč zrovna tak specifická disciplína lidského poznávání a poměrně mladá, stojí za názvem tohoto pojednání. Jistěže Foucault mnil archeologii jako postupné objevování, odkrývání a vynořování se výpovědí. Snad právě výpovědí, které dosavadní pojetí dějin zamlčovalo, nebo o nich nevědělo. Práce archeologa je velice náročná a vyžaduje množství metodologické, epistemické a analytické práce, kterou Foucault prezentuje. Archeologie se nedá dělat „bagrem“ a není možné studovat jen povrch. Stejně jako číst *Archeologii vědění*. Možná ale, že znalost předchozích Foucaultových prací, zejména *Dějiny šílenství*, nebo *Slov a věcí*, může vyvolávat dojem, že jde o „pouhou reflexi“ předchozí práce, nebo o jakési metodologické východisko, jak předešlé dílo chápat. Do jisté míry to tak může být. Jenomže nová archivace (abychom použili Delezuovskou terminologii) dějinného bytí na základě archeologického výzkumu dovoluje systematičtěji zachycovat proměny, *které se odehrávají na poli historie, a to tím, že problematizuje metody, hranice či témata vlastní dějinám idejí.*⁶²

Dějiny myšlení, poznání, filosofie či literatury rozmnožují ve Foucaultově archeologickém pohledu zlomy, shluky diskontinuit, zatímco historie jako by spíše potlačovala vpád událostí ve prospěch zachování stabilních struktur (epochy, věky, masivní a

⁶⁰ FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*, s. 41.

⁶¹ Tamtéž, s. 116.

⁶² Tamtéž, s. 27.

homogenní manifestace ducha, kolektivní mentality). Foucault sám konstatuje v *Archeologii vědění*, že v uvedených předchozích pracích podal nedokonalý náčrt úkolu, kterým se nyní zabývá. Usiluje o systematictější zachycení proměny, která se odehrála na poli historie, a to tím, že problematizuje metody, hranice či témata vlastní dějinám idejí, snaží se zbavit antropologických omezení a ukázat, jak tato omezení mohla vzniknout.⁶³

Je tedy toto hlavním cílem *Archeologie vědění*? Obecným cílem archeologie je poznat lidskou historii, vývoj chování, myšlení a kultury. Patří k vědním disciplínám, které jsou schopné interpretovat minulost lidstva z doby před vynálezem písma. *Archeologie vědění* se do jisté míry ztotožňuje s definicí archeologie jako takové, neboť výpovědi jsou podivuhodné události, které nemohou být vyčerpány ani promluvou ani smyslem a pořád stále něco zůstává. Stejně jako v archeologii.

Sama archeologie využívá celou řadu nových metod a v současnosti klade velký důraz na metody nedestruktivní. Ovšem v tomto ohledu je *Archeologie vědění* pravým opakem. Dochází zde však nejen k destrukci dosavadního vnímání filosofie dějin, ale také ke stavbě systému všeobecných výpovědí a rýsují se nové diskursivní formace, tedy celky, kde se uplatňují určité způsoby vidění dějinnosti. Foucault se snaží udržet elementární jednotu diskursu a tou je výpověď a analýza výpovědi. Možná, že neexistuje filosofie dějin, ale můžeme připustit, že dějiny mají filosofii, stejně jako mají svoji hermeneutiku a sociologickou reflexi. Fyzika má své dějiny od přírodních úkazů, které člověk postupně začínal pojmenovávat, tedy jevů a skutečností, které existovaly ještě před existencí člověka a existují dodnes, jen s propracovanějšími teoriemi, modernějšími metodami atd. *To, co v současnosti prožíváme, pochopíme lépe v zrcadle dějin. To, co dějiny předávají, ožívá pro nás v naší vlastní době. Náš život postupuje vzájemným projasněním minulosti a přítomnosti.*⁶⁴ Současná filosofie dějin zůstává podobná všem předchozím, navzdory ujišťování, že o žádnou filosofii dějin nejde především v jejich nejpodstatnějším momentu, totiž v jejich snaze poskytnout historickému bytí údajný smysl. Dáváme-li smysl našemu bytí v čase v heideggerovském významu (Sein a Dasein), určitě dáme prostor a čas k vytvoření nového paradigmatu k chápání filosofie dějin.

⁶³ FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*, s. 27

⁶⁴ JASPERS, Karl. *Úvod do filosofie: dvanáct rozhlasových přednášek*, s. 64

Foucault není ale filosofem dějin, či dějinnosti. Archiv navržený a zpracovaný Foucaultem umožňuje bohatost rozpomínání na dějinnost bez zatížení paradigmatické výše zmíněnými. Můžeme se ovšem opět ptát, zda to není naopak zatížení naší sociálně-dějinné kolektivní paměti. Filosofie, je tedy jako každé jiné vědění, mnohem více produktem anonymního diskursu anonymní epistémé, než dílem jednotlivých filosofů. Sám Foucault se nepovažoval za filosofa, bránil se tomuto určení: „*Foucault se nespokojuje s proklamacemi, že je třeba znovu promyslit některé pojmy, nic takového dokonce neříká, prostě to dělá, a rýsuje tak nové souřadnice praktického jednání.*“⁶⁵ Nejen že rýsuje nové souřadnice, ale podle těchto souřadnic zakresluje do nových map dosavadní vědění, ve kterém je však účastno vše, i to, co dosud nevíme.

Uvědomujeme si, že věda nás učí, že reálný svět je materiální svět. Tedy i dějiny reálného světa jsou materiální. Foucaultův diskurs vytváří svět asociací, které jsou součástí našeho každodenního života, vytvořeného naší vlastní myslí prostřednictvím složitých sociálních interakcí mezi výchovou, vzděláním a zkušeností. Načrtnout dějiny jako možnost dějin a vypovídat o tom, o čem dějiny mlčí je obrovský úkol. Skutečným prostředkem pro Foucaultovy výpovědi je řeč a to v nejširším možném smyslu slova. Nejenom slova a texty, ale i výpověď gest, institucí, technik a praktik v dějinném kontextu. To vše vytváří elementární jednotu a snad i jedinečnost předpojmové instance základní struktury, tedy diskursu neboli množství výpovědí, jedinečných výpovědí a přesto transformovaných do výpovědí jiných, ze kterých ale stále něco zůstává. To je pro Foucaulta pravý materiál dějin.

Archeolog neodkrývá jen vrstvu po vrstvě směrem dolů, protože ani směr, ani hierarchie nejsou podstatné, ale odkrývá celé pole vztahů, které formují diskursivní formace. To vše bez vztahu ke *cogito*, bez vztahu k objektivitě, pokud si můžeme objektivitu vůbec myslet, když nám Foucault předkládá zákon, nebo pravidla, jímž je podřízeno nejen odkrývané, ale i v budoucnu odkryté pole pojmu. Archeologie tvoří rámec této studie, této historické metody, kde nejenom „starým historikům“ o kterých byla již řeč, ale i své vlastní práci posílá posměšky.

⁶⁵ DELEUZE, Gilles. *Foucault*, s. 49.

*Slova a věci končí „smrtí člověka“, tedy rozpadem formy Člověka, který je charakteristický pro historiografii 19. století*⁶⁶. *Archeologie vědění* otevírá prostor pro bytí řeči, ve které nefiguruje suverénní subjekt. Je tu možnost psát historii bez subjektu, což ovšem neznamená automaticky objektivitu výpovědí, jen její jinakost. Historie byla vždy chápána jako příběh někoho. Základním fenoménem Foucaultova pojetí dějinnosti je diskurs, tedy souhrn *praktik, které systematicky vytvářejí objekty, o nichž mluví*.⁶⁷ Diskursivní formace není podmínkou možnosti, ale zákonem koexistence souboru výpovědí. Celá archeologická metoda spočívá na specifické definici výpovědi jako roviny určitých pozitiv, které je třeba izolovat a diskursivní formaci jako souboru praktik. *Historie změnila svůj postoj k dokumentu: cílem již není dokument interpretovat...nýbrž pracovat na něm zevnitř*.⁶⁸ To znamená, že historie nepotřebuje dokument jako paměť minulosti, kterou je třeba správně rekonstruovat. Je třeba dokument osvobodit od antropologizmů a pracovat jen s čistou výpovědí. Lze takto uchopit vědění?

V závěru *Archeologie vědění* vede Foucault sám se sebou dialog, ve kterém se obviňuje a zároveň obhajuje, což je velice pozitivní čin. „*Foucault potřebuje k souhře určovatelného a určování viditelného a toho, co lze vypovídat, ...třetí člen*.“⁶⁹ Možná, že nebude třeba vstupovat do jiné dimenze, jak říká Deleuze, možná bude stačit být oním třetím členem.

⁶⁶ DELEUZE, Gilles. *Foucault*, s. 180-186.

⁶⁷ FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*, s. 78.

⁶⁸ Tamtéž, s. 14.

⁶⁹ DELEUZE, Gilles. *Foucault*, s. 100.

4.3 Diskurs, Autor, Genealogie

Foucault si ve své knize *Diskurs, Autor, Genealogie* klade primární hypotézu, týkající se toho, zda je v každé společnosti produkce diskursu nějakým způsobem kontrolována či regulována, případně zda je organizována a pokud ano, jak jsou distribuovány jednotlivé procedury mající za úkol odvrátit moc a nebezpečí diskursu a jak efektivně zvládnout náhodný výskyt diskursu. Foucault se dále zaměřuje na fakt, že výpovědi jsou vzácné. Nejen de facto, ale i de iure – jsou neoddělitelně spojeny se zákonem a s účinkem řídkosti. Je to dokonce jedna z charakteristik, kterou se liší od vět a tvrzení, neboť tvrzení můžeme vždy formulovat, kolik chceme a pokud v souladu s rozlišením typů můžeme jedny vyjádřit skrze jiné. Tato formalizace, která jako taková nedovoluje rozlišit mezi možností a uskutečněním, generuje pole všech možných tvrzení.⁷⁰

Foucaultova studie týkající se řádu diskursu, toho, kdo je autor, jakožto i samotná studie o Nietzscheovi, genealogii a historii představují zásadní problémy, kterými se Foucault intenzivně zabýval. V kapitole Nietzsche, genealogie, historie upozorňuje na skutečnost, že genealogie vyžaduje podrobné znalosti, velké množství nashromážděného materiálu a trpělivosti. „její „*kyklopské památky*“, to přece nesmí být výsledek chvatných „*velkých dobročinných omylů*“, nýbrž výsledek „*malých nenápadných pravd, stanovených přísnou metodou.*“⁷¹ Genealogie se staví proti metahistorickému používání ideálních významů, pravd a proti neurčitým teleologiím. Zásadně se staví proti hledání „původu“.⁷² Vlivem této studie se definitivně změnil Foucaultův náhled na mocenský aspekt vědění. Primární otázka o tom, kdo je autor a jak rozhodující je diskurs realizovaný v rámci určité instituce, představují epistémé své doby, přičemž Foucault chápe epistémé toliko jako způsob odlišení vědění od vědy. Stejným způsobem ostatně postupoval Nietzsche a jeho filosofie.

Dějinný vývoj plní v kontextu Foucaultova díla jak destruktivní, tak rovněž konstruktivní roli. Foucaultův diskurs, studie o autorovi, jakož i studie o genealogii odhalují novodobé i současné vědění jakožto projev autonomní bytosti. Autor, diskurs a historie

⁷⁰ DELEUZE, Gilles. *Foucault*, s. 12-13.

⁷¹ FOUCAULT, Michel. *Diskurs, Autor, Genealogie*, s. 75.

⁷² Tamtéž, s. 76.

sama zakotvuje již novověká epistémé, a to v tom smyslu, že klíčový je autonomní a přitom ovšem i aktivní subjekt. Foucault poukazuje, že každý člověk má svou epistémé, přičemž osobnostní epistémé nemůže narušit či dokonce zbořit fikci autonomního subjektu. „*Historie má podle Foucaulta v každé epoše určovat, co lze vidět a co lze vypovídat, tedy co přesahuje vzorce chování a mentality, ideje, protože právě to vše je umožňuje. Historie tu však odpovídá pouze proto, že Foucault dokázal vynalézt pravý filosofický způsob tázání, který je sám o sobě nový a který oživuje Historii.*“⁷³

Foucault nepovažoval člověka jakožto subjekt za něco navždy daného a odjakživa existujícího, ale naopak vznik metafyzické představy o autonomním subjektu spojuje se vznikem nové vědy. Nekritizoval přitom nijak radikálně novodobou vědu, ale jeho epistémé určité epochy ho fascinovaly, kdy obdivoval zejména vědu historickou a rovněž metodu archeologie. Lze přitom říci, že Foucaultova archeologie je spíše než rozpravou o jeho metodě básní o jeho předchozím díle a dosahuje bodu, kdy filosofie je nutně poezií, přísnou poezií toho, co je řečeno, a rovněž spíše poezií ne-smyslu než poezií hlubších významů.⁷⁴ Zásadní je proto skutečnost, že Foucault hledá něco nového a hledá jiný řád než je ten, který byl podroben zkoumání klasicistních věd zabývajících se člověkem jakožto subjektem filosofie, historie a dalších věd. Foucaultův pohled na člověka a jeho vztahy k jiným lidem i ke světu samému je ovlivněn jeho vnímáním člověka jako osvíceného subjektu, přičemž Foucault poukazuje na normativní diskurs vědění klasicistní epochy.

V další studii nazvané *Co je autor?* jsou diskursy v první řadě předmětem přivlastnění, přičemž forma vlastnictví vztahující se na ně je specifická a kodifikovaná. Funkce autora ovšem není provozována univerzálně a ve všech diskurzech, nevytváří se tedy spontánně, jako je tomu například s určením nějakého diskursu jedinci. „*Funkce autora je vázána na právní a institucionální systém, který uzavírá, určuje a člení svět diskursu – nepůsobí jednolitě a stejně ve všech diskurzech, za všech dob a ve všech formách civilizace. Není definována spontánním přirknutím diskursu jeho tvůrci, ale sérií specifických a komplexních operací – neodkazuje čistě a jednoduše k nějakému skutečnému jedinci, může simultánně vyvolávat vícero ego, vícero postavení subjektů, jež mo-*

⁷³ DELEUZE, Gilles. *Foucault*, s. 73.

⁷⁴ Tamtéž, s. 33.

*hou být zaujata různými třídami jedinců.*⁷⁵ Foucaultovy studie o diskursu, autorovi a genealogii v podstatě dokázaly, že autor není suverénním a zcela autonomním člověkem jakožto subjektem vnucující svému dílu jedinečnou a správnou vůli. Naopak diskurs je řád, a je to právě diskurs, který si podrobují autora určitého projevu.

Z hlediska dějinného vývoje existence jedince a lidí obecně není možná bez řádu rozumu, neboť právě řád rozumu uspořádává lidské společenství a chaos věcí. Řády rozumu ovšem zanikají a postupně zase vznikají, takže proto je podle Foucaulta nezbytné naučit se porozumět těmto řádům, pochopit jejich genealogii a jak tvrdil i Nietzsche, umět odmítnout historicismus, s jakým jsou řády velmi často bezmyslenkovitě zcela nekriticky ve smyslu vlastní epistémé přijímány. A i když platí, že podmínky nejsou obecnější či stářejší než to, co je jimi podmíněno, jsou přesto právě tyto podmínky předmětem hlavního Foucaultova zájmu. Proto nepracuje na nějakých dějinách mentalit, nýbrž na dějinách podmínek, za nichž se projevuje vše, co má mentální existenci – tedy výpovědi a režim řeči. Nezabývá se historií forem chování, ale historií podmínek, za nichž se v určitém režimu světla objevuje vše, co je viditelné. Nezabývá se historií soukromého života, ale historií podmínek, za nichž je tento soukromý život konstituován vztahem k sobě.⁷⁶

Historický smysl obsahuje tři primární způsoby uplatnění, přičemž tyto způsoby jsou v zásadním protikladu k platónským modalitám historie. Prvním způsobem uplatnění je parodie a ničení skutečností, čímž se takové užití staví do protikladu vůči rozpomenutí a rozpoznání jakožto dvěma základními kategoriím historie. Druhým způsobem užití je určitá disociace či dokonce ničení identity, což je rovněž v zásadním rozporu s historií, která je chápána jako způsob udržování tradice a rovněž jako způsob určité kontinuity. Třetím způsobem uplatnění je nesprávné zacházení s pravdou, neboť dle Foucaulta platí, že ničivé nakládání s pravou je v protikladu s historií jakožto poznáním.⁷⁷ „V jistém slova smyslu se genealogie vrací ke třem modalitám historie, jež Nietzsche rozpoznal v roce 1874. Vrací se k nim tak, že je proměňuje – uctívání památek se stává parodií, uctívání starých kontinuit se mění v systematickou disociaci, kritika

⁷⁵ FOUCAULT, Michel. *Diskurs, Autor, Genealogie*, s. 55.

⁷⁶ DELEUZE, Gilles. *Foucault*, s. 166-167.

⁷⁷ FOUCAULT, Michel. *Diskurs, Autor, Genealogie*, s. 91-93.

*minulých nespravedlností jménem té pravdy, kterou má člověk dneška, se stává destrukcí subjektu poznání pomocí nespravedlnosti, jež je vlastní vůli po věděni.*⁷⁸

V první studii zabývající se řádem diskursu Foucault nahlíží na historický tok dějin. Kriticky pohlíží na metodologický přístup dřívějších historiků, vytýká jim upřednostňování určitých událostí (pod tíhou vůle k moci). Vyzývá historické analýzy, aby se zabývaly „*obchodními tržbami, notářskými akty, matrikami, přístavními archivy, rok po roku, týden po týdnu, díky tomu všemu je vidět, jak se za bitvami, dekrety, dynastiemi nebo shromážděními rýsují masivní jevy trvajících jedno či více staletí.*“⁷⁹ Současná historie již nevnímá historické události jako konečný jev, neustále odkrývá jejich nové vrstvy, izoluje nové celky událostí. Současná historie se na rozdíl od té předchozí již nesnaží vysvětlit události „*hrou příčin a důsledků v beztvaré jednotě nějakého velkého, mlhavě homogenního nebo přísně hierarchizovaného bytí.*“⁸⁰ Historie se nesnaží nalézt prvotní struktury, vnější a nepřátelské. Snaží se stanovit rozmanité, navzájem propletené, často se rozcházející, nikoliv však autonomní série. Série, které nám umožňují popsat místo události, vymezit její nahodilost, stanovit podmínky jejího objevení se.⁸¹

Člověk nebude moci nikdy existovat, pokud nebude mít řád a pravidla. Každý řád je samozřejmě transformovatelný a modifikovatelný, nicméně podle Foucaulta zároveň platí, že transformace řádu jsou současníky vždy jen obtížně proveditelné. Genealog má především rozpoznat nesamozřejmost řádu prostřednictvím zásahu do diskursů. Svou studií o diskursu, autorovi a genealogii tak vyvolal Foucault mimo jiné i otázku, zda je možné ho řadit mezi francouzské strukturalisty. Subjekt, který bude dostatečně autonomní a autentický, se stane zásadním nástrojem pro realizaci přeměny vztahu díla k autorovi, čímž podle Foucaulta nastoupí nový řád diskursu a tedy také nové věděni. Přitom nový řád i nový diskurs budou ryze normativní povahy, avšak budou vždy spojeny s mocí, neboť věděni je moc. Epistémé individualistického diskursu prezentovaná Foucaultem je tak spojena s novou etapou postmodernismu, pro niž je příznačný odklon od vše obsahujících a zároveň i vše vysvětlujících ideologií. Právě tyto ideologie totiž dle Foucaulta předstíraly, že poznáním historie poznaly nejen „minulost, ale rovněž i budoucnost, a že tak mohou spolehlivě vést lidstvo za předpokladu potlačení individu-

⁷⁸ FOUCAULT, Michel. *Diskurs, Autor, Genealogie*, s. 94.

⁷⁹ Tamtéž, s. 27-28.

⁸⁰ Tamtéž, s. 28.

⁸¹ Tamtéž.

ální vůle a individuální touhy. „Vědění obecně není věda, či určitý souhrn vědomostí, ale má za svůj objekt definované multiplicity, či spíše právě tu multiplicitu, kterou sama popisuje, se všemi jejími jedinečnými body, místy a funkcemi. Diskursivní praxe se nestřetává s vědeckým vývojem, který umožňuje, a vědění, které formuje, není ani hrubým náčrtem, ani vedlejším produktem již konstituované vědy.“⁸²

Proměna diskursu současné doby vedoucí ke zdůraznění individuality dává za pravdu Foucaultovi a jeho důrazu na význam kategorie individuálního. Foucaultův nikoli taxativně vymezený protiklad individuálního a subjektivního pak z hlediska dějinného vývoje vedl až k tomu, že Foucaultovo stavenisko ohledně diskursu, autora a genealogie spolu s jeho dalšími filosofickými a sociologickými poznatky začalo být vysvětlováno jako teoretický antihumanismus.

5 DĚJINNÝ POHYB V DÍLE MICHELA FOUCAULTA – SOUHRN

Podrobným studiem Foucaultova díla docházíme k závěrům, že dějinný pohyb je jedním z hlavních pilířů díla známého filosofa. Ve všech vybraných dílech je zobrazen tento dějinný pohyb, každé dílo, i když každé jiným způsobem, nám ukazuje, jak si dějinný pohyb „zahrál“ s diskursem, ať už se týkal teorie subjektu, epistémé, teoriemi a poznatky, filosofickou reflexí, řádem, kulturou, myšlením, vědění. Foucault nás vede přes hranice modernismu směrem k postmodernismu, i když je všeobecné známo, že pojem postmodernismus nikdy nepoužíval. Foucault bývá často klasifikován jako „historik kultury“. On sám se však označoval spíše za „archeologa poznání“.⁸³

Ve *Sloveh a věcech*, jejichž podtitul nese název *Archeologie humanitních věd*, nám Foucault mimo jiné ukazuje svůj pohled na dějinný pohyb týkající se člověka a jeho jazykových projevů. Tuto knihu píše po *Dějínách šílenství*, které byly dějinami norm – hranic, které společnost považovala za nezbytné definovat a hlavně ustanovit. Ve *Sloveh a věcech* pak ustavuje historii „uspořádání“, to jakým způsobem společnost přemýšlí o podobnostech a odlišnostech mezi věcmi, způsobu jejich uspořádání, organizování v systémech atd. *Dějiny šílenství* jsou tedy historií odlišností, *Slova a věci* (jak

⁸² DELEUZE, Gilles. *Foucault*, s. 35.

⁸³ GRENZ, Stanley. *Úvod do postmodernismu*, s. 123.

sám autor uvádí v již zmiňovaném rozhovoru) jsou historií podobnosti, totožnosti a identity.

Jean – Paul Sartre po vydání *Slov a věcí napsal*, že tato kniha není archeologií humanitních věd. Archeologie pátrá po zmizelých civilizacích a pokouší se je rekonstruovat. Foucault nám nepředkládá archeologii, ale geologii – řadu postupných vrstev, jež představují naši „půdu“. Každá vrstva pak představuje podmínky, které umožnily, že v té jisté době zvítězil určitý typ myšlení.⁸⁴

Velkou diskuzi pak vyvolává téma dějinného pohybu člověka. Foucault se ve *Slovech a věcech* snaží dopátrat, kdy se stal člověk předmětem poznání. V knize jsou popisovány formy poznání, jak za sebou následovaly od 16. století do současnosti. „Každou dějinnou epochu pak charakterizuje určitá podzemní konfigurace daná její kulturou, určitý rastr vědění, jímž je určován veškerý vědecký diskurs, veškerý tok vyslovovaného. Toto historické a priori, toto hluboké podloží, definující a vymezující, co určitá epocha může či nemůže myšlenkově pojmut, Foucault označuje slovem *epistémé*.“⁸⁵ Foucault se zajímal o tři oblasti poznání, jež tvoří epistémé klasické doby: obecná gramatika, analýza bohatství a dějiny přírody. V novém rastru vědění charakteristickým pro 19. století se na místě těchto tří oblastí ustanovují nové: filologie, politická ekonomie a biologie.⁸⁶ Postupně s jejich vypracováním do nich vstupuje postava člověka.

Člověka (lidstvo) chápal v jeho rozlišných historicky určených podobách. Naše současné zaměření na člověka jako předmět poznání je výsledkem historického posunu, který začal v 17. století. Člověka v jeho počátku vidí jako předmět humanitních věd. Ve své knize se také intenzivně zabývá vznikem a hlavně podmínkami vzniku humanitních věd, které nazývá „korpus poznání“ a později tento výraz sám zjemňuje na „diskursivní celek“.⁸⁷ Hlavním těžištěm tohoto problému je jeho útok na antropologii. Stává se analytikem humanitních věd, zabývá se jejich vznikem, zkoumá kolem jakých pojmů a

⁸⁴ ERIBON, Didier. *Michel Foucault*, s. 182.

⁸⁵ Tamtéž, s. 175.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ FOUCAULT, Michel. *Slova a věci*, s. 263.

představ se tvoří, jak se používají a jaký mají vliv v západní kultuře.⁸⁸ Dle Foucaulta si nyní uvědomujeme, že člověk je pouhá fikce, tvořená humanitními vědami.

Na závěr *Slov a věcí* se zabývá tak kontroverzním tématem jako je „konec člověka“. „*Vědění se dlouho a tajuplně netočilo zrovna kolem něj a kolem jeho tajemství. Ve skutečnosti mezi všemi proměnami vědění o věcech a jejich řádu, vědění o identitách, diferencích, charakterech, ekvivalencích slovech – zkrátka v prostředí všech epizod této hluboké historie Stejného – jediné vědění, to, které se objevilo před jedním a půl stoletím a které se dnes možná právě uzavírá, nechalo vzniknout útvar člověka. Člověk je vynález, který může archeologie našeho myšlení snadno datovat do doby nikoli příliš vzdálené. A možná, že stejně tak i jeho konec. Pokud by toto uspořádání zmizelo stejně, jako se objevilo, pokud by se na základě nějaké události, jejíž možnost můžeme pociťovat, ale jejíž podobu ani příslib dosud neznáme, rozvrátilo stejně, jako se na přelomu 18. a 19. století rozvrátila půda klasického myšlení – potom se můžeme snadno vsadit, že člověk by zmizel jako stopa v písku smytá přílivem.*“⁸⁹

Témata rozpracovaná ve *Slovech a věcech* dále rozvíjí v následující práci - *Archeologii vědění*, kterou vydává po *Slovech a věcech*. *Archeologie vědění* je chápána jako metodologická reflexe předchozích knih (*Slova a věci*, *Dějiny šílenství*, *Zrození kliniky*). Sám Foucault v úvodu práce *Archeologie vědění* píše: „*Bude to práce, v níž se pokusím zachytit proměnu, jež se odehrála obecně na poli historie, práce, v níž jsou problematizovány metody, hranice či témata vlastní dějinám idejí, práce, která by nás měla zbavit posledních antropologických omezení, práce, jež by měla naopak ukázat, jak mohla tato omezení vzniknout.*“⁹⁰ Na rozdíl od *Slov a věcí* se již nezabývá lingvistikou a logikou, ale jeho cílem je zkoumání epistémé – lidského poznání, vědění. Snaží se porozumět počátkům lidského vědění a hlavně cestám jeho vývoje, cestám jeho uspořádání v proměně času.⁹¹ Stanislav Stark ve své práci píše: „*Porozumět současnému stavu vědění je možno v první řadě tak, že porozumíme cestám jeho vývoje, cestám jeho uspořádání v jeho proměnlivostech. Archeologie vědění hledá ony formy lidského vědění, snaží se je rekonstruovat s tím, že v nich můžeme odhalit strukturu současného vědění a*

⁸⁸ GRENZ, Stanley. *Úvod do postmodernismu*, s. 126.

⁸⁹ FOUCAULT, Michel. *Slova a věci*, s. 295.

⁹⁰ Tamtéž, s. 27.

⁹¹ STARK, Stanislav. *Filosofie člověka v historickém kontextu*, s. 130.

*můžeme tak v něm i pokračovat, rozvíjet je“.*⁹² Jeho cílem je poodkrýt diskontinuitu historického vědomí.

V *Archeologii vědění* se také věnuje zdánlivě nedůležitým formám vědění (dějinám idejí), které nelze racionálně uchopit. Historie však není jen historií věd, jež jsou uchopitelné, ale je i historií podružných a okrajových věcí. Historie oněch nedokonalých, špatně založených nauk, kterým se po celou dobu jejich houževnaté existence nepodařilo získat formu vědeckosti.⁹³ Poukazuje na to, že i takové formy patří k dějinám vědění, vymezují lidskou psychiku a osobnost. Toto lze vysvětlit na příkladu šílenství, které tak mistrně popsal v *Dějinnách šílenství*. V dějinném pohybu poukazuje na formy, které přesně nekorespondují s modernistickým pojetím dějin. Jsou to formy na jejich okraji, možná i za jejich hranicí. Takovým momentem je například již zmiňovaný fenomen – šílenství.

Poslední Foucaultova práce (ukončená jeho předčasnou autorovou smrtí) *Diskurs, Autor, Genealogie* znamená určitý předěl v jeho díle. Zdůraznil zde onen donucovací a mocenský aspekt vědění, kterému se věnoval od samého začátku své vědecké dráhy.⁹⁴ V tomto díle se na rozdíl od předchozích prací věnoval rozpracování teorie subjektu. Odpovídá na otázky, jaký řád vykazuje diskurs, pronášený v rámci určité instituce, vytvářející epistémé⁹⁵ své doby. Zabýval se též otázkou, jak chápat dějiny, jak jim porozumět. Odvrací se od porozumění v rámci určitého metadiskursu, který ve své podstatě vždy znamená určitou ideologii. Jeho chápání dějinného pohybu vychází z Nietzscheovy genealogie ničící všechny představy o všesjednocující historii. Představy chápané jako naplňování určitého dějinného vývoje plní ve Foucaultově díle roli jak destruktivní, tak konstruktivní. Destruktivní roli plní především dekonstrukce všeho falešného vědění, zdání, ideologie, které jsou v určitém historickém okamžiku chápány jako projev racionálně uvažujícího subjektu. „*Autor, diskurs (promluva, projev, řeč) a konečně dějiny samy, to vše zakotvuje novověká epistémé nikoli v těchto jsoucnech samých, nýbrž ve svébytné substanci, kterou pro ni představuje autonomní, aktivní sub-*

⁹² STARK, Stanislav. *Filosofie člověka v historickém kontextu*, s. 130.

⁹³ FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*, s. 207.

⁹⁴ FOUCAULT, Michel. *Diskurs, Autor, Genealogie*, s. 99-100.

⁹⁵ epistémé – zde chápe Foucault řecké epistémé jako termín, jenž mu má vypomoci k odlišení vědění od pouhé vědy. *Diskurs, Autor, Genealogie*, s. 100.

jekt. ⁹⁶ Naše současná epistémé se několikrát pokusila tuto metafyzickou fikci autonomního subjektu zbořit. Mezi významné ničitele tohoto mýtu člověka – subjektu řadí Foucault zejména Marxe, Freuda a Nietzscheho. Z toho důvodu se soudobá dekonstrukce metafysiky zaměřuje především na jazyk – na místo, kde lze nejlépe odhalit metafyzickou podstatu vnímání subjektu. Možná nebo právě proto umožňuje soudobá epistémé Foucaultovi rozpoznat iluzivnost, historickou podmíněnost metafyzicky chápané kategorie subjektu.

Autor není zdaleka oním suverénním, autonomním subjektem, vnucujícím svému dílu jedinečnou vůli. Řád diskursu si podrobuje autora, nikoliv naopak. Řády rozumu vznikají a zanikají, jde o to, rozumět jim, dekonstruovat jejich povrh, pochopit jejich genealogii, umět odmítnout historicismus, s jakým jsou zhusta bezmyšlenkovitě a nekriticky v rámci naší vlastní epistémé přijímány. „Smrtí člověka“ pak vyústila Foucaultova potřeba zdůraznění historické pomíjivosti onoho emancipativního pojetí subjektu. Jak vyplývá z posledních Foucaultových prací, bude tento subjekt nahrazen něčím jiným – novým pojetím individua.⁹⁷

6 ZÁVĚR

Ve své práci nazvané *Michel Foucault – filosofie a dějinný pohyb* jsem se snažila vymezit filosofický směr postmodernismus a jeho čelního představitele Michela Foucaulta. Dále jsem se pokusila o rozbor jeho vybraných knih z hlediska dějinného pohybu.

V úvodní kapitole *Postmodernismus a postmoderní myšlení* jsem se pokusila definovat pojem postmodernismus a postmoderní myšlení a zmapovat vznik a vývoj tohoto filosofického směru. Nebyl to tak lehký úkol, jak se na první pohled zdálo. Pro vysvětlení uvádím, že jedním znakem postmodernismu je kladení důrazu na pluralitu názorů. Postmodernismus je možné definovat jako hnutí vyvolané kulturně civilizační krizí. Dále jsem sledovala rozdělení směru do třech hlavních období a došla k závěru, že

⁹⁶ FOUCAULT, Michel. *Diskurs, Autor, Genealogie*, s. 100.

⁹⁷ Tamtéž, s. 104.

postmoderní doba se netýká jen filosofie, ale že je prostoupena ve všech aspektech našeho života – v kultuře, kinematografii, ekonomii, teologii, v oblasti umění atd. V podkapitole Postmoderní vědomí, postmoderní jev jsem reflektovala jev, který dal vzniknout přechodu doby moderní v dobu postmoderní. Zvláště jsem se věnovala chápání pravdy – což je, jak jsme si ukázali další ze znaků postmoderního směru. Pravda zde již není chápána (jak tomu bylo v minulosti) jako výsledek konsensu. Pravda je chápána vždy v kontextu určitého společenství. A v poslední řadě jsem se zmínila o dalším znaku – konci metapříběhu, který byl chápán jako zdroj legitimacy.

Následující třetí kapitolu jsem věnovala představitelům postmodernismu, kterými jsou – Jacques Derrida, Jean – François Lyotard a Richard Rorty. Ve stručnosti jsem se snažila vystihnout pilíře jejich díla. J. Derrida egocentristem zaútočil na moderní myšlení a kriticky přehodnotil dosavadní chápání jazyka a jeho vztah ke světu. Derridův přínos vidíme také v jeho dekonstrukci, kterou se můžeme pokusit definovat jako kritické myšlení, které se snaží zkoumat text a destruovat tradiční metafyzické myšlení. J. – F. Lyotard definoval, postmoderno jako nedůvěřivost k velkým vyprávěním, snažil se negovat univerzální, transcendentní pravdy. Mapuje též přechod moderny v postmodernu – v tom vidím jeho přínos k odkazu postmodernismu. Posledním filosofem v kapitole je pragmatik R. Rorty. Ve svých pracích se zabýval chápáním pravdy jako důsledku lidské konvence. Dále se zabýval slovníkem a dospěl k závěru, že neexistuje žádný univerzální slovník vědy. Tímto zpochybněním se právem řadí mezi představitele postmoderny.

Ve čtvrté stěžejní části své práce jsem se věnovala francouzskému filosofovi Micheli Foucaultovi. Po stručném úvodu, který nastínil jeho životopis, jsem vytyčila hlavním pilíře jeho filosofie, které tvoří jeho kritika osvícenství a moderního pohledu na svět. Z jeho prací je zřejmé, že vždy dává přednost konkrétnímu a zvláštnímu před uniformitou a homogenností. Což z něj činí ryzího postmodernismu, ačkoli tento výraz nikdy nepoužíval a při studiu jeho díla jsem se s ním nesetkala. Dalším rysem jeho filosofie je útok na antropologii a studium humanitních věd. Zabývá se diskursem jako projevem (výpovědí), který vykazuje typické znaky své doby. Následuje kritika a odmítnutí osvícenského pojetí poznání. Po Nietzschevš vzoru vůle k moci nazývá toto poznání vůlí k poznání. Tato vůle si stanovuje svou vlastní pravdu a svůj vlastní diskurs. Dalším pilířem jeho díla je genealogie – útok na „řád“. Kritizuje moderní historiky, kteří se ve

jménu „pravdivého diskursu“ dopouštějí zásadní chyby – vysvětlují historické dění jako „globální systematickou teorii“. Foucault v těchto teoriích odhaluje vůli k moci a upozorňuje na fakt, že přítomnost nemusí být nutným vyústěním minulosti.

Analýzou jeho děl *Slova a věci*, *Archeologie vědění a Diskurs*, *Autor*, *Genealogie* a jejich následnou komparací jsem došla k názoru, že dějinný pohyb tvoří zásadní pilíř jeho díla. Ve svých dílech nám ukazuje, jak ovlivnil dějinný pohyb diskurs, ať už se týkal epistémé, teorie subjektu, filosofickou reflexí, řádem, kulturou, myšlením, vědění, lingvistikou. Michel Foucault pohlíží na dějiny jako na dějiny stupňovité, jejichž znakem jsou různorodé způsoby jazykového vyjádření. Člověk se vyjevuje svými jazykovými projevy, určitý časový úsek je charakterizován svým jazykem vyjadřujícím vlastní způsob epistémé. Foucault dále poukazuje na determinaci člověka z hlediska ekonomického a politického. Na člověka nahlíží jako na samostatnou entitu projevující se ve své činnosti, ve svých projevech a formách myšlení. V tom spatřuji hlavní význam Foucaultova díla.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BERTENS, Hans; NATOLI, Joseph. Encyklopedie postmodernismu. 1. vyd. Brno : Barrister & Principal, 2005. ISBN 80-86598-26-8.

BLECHA, Ivan a kolektiv. Filosofický slovník. 1. vyd. Olomouc : FIN, 1995. ISBN 80-7182-014-8.

BLECHA, Ivan. Filosofie. 4. vyd. Olomouc : Olomouc, 2004. ISBN 80-7182-147-0.

GRENZ, J. Stanley. Úvod do postmodernismu. 1. vyd. Praha : Návrat domů, 1997. ISBN 80-85495-74-0.

HUBÍK, Stanislav. Postmoderní kultura. Úvod do problematiky. 1. vyd. Olomouc : Mladé umění k lidem, 1991. ISBN 80-900604-9-8.

FOUCAULT, Michel. Archeologie vědění. B. v. Praha : Herrmann & synové, 2002. ISBN neved.

FOUCAULT, Michel. Diskurs, Autor, Genealogie. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1994. ISBN 80-205-0406-0.

FOUCAULT, Michel. Slova a věci. 1. vyd. Brno : Computer Press, 2007. ISBN 978-80-251-1713-2.

JASPERS, Karl. Úvod do filosofie: dvanáct rozhlasových přednášek. 1. vyd. Praha: Oikúmené, 1996. ISBN 80-860-0505-4.

KRÁMSKÝ, David. O povaze humanitních věd. Liberec : Bor, 2008. ISBN 978-80-85807-75-1.

LYOTARD, Jean-François. O postmodernismu. 1. vyd. Praha : FILOSOFIA, 1993. ISBN 80-7007-047-1.

OLŠOVSKÝ, Jiří. Slovník filosofických pojmů současnosti. 1. vyd. Praha : Erika, 1999. ISBN 80-7190-804-5.

STARK, Stanislav. Filosofie člověka v historickém kontextu. 1. vyd. Plzeň : ZČU, 2008. ISBN 978-80-7043-711-7.

WELSCH, Wolfgang. Naše postmoderní moderna. 1. vyd. Praha : Zvon, 1994. ISBN 80-7113-104-0.

Internetové zdroje:

„Slova a věci“: Rozhovor s Michelelem Foucaultem. In. Intext. [online]. [cit. 2012-02-28]. Dostupné z: <http://www.inext.cz/texty/No20/rozhovor.html#foucault>.

Postmodernismus a exaktní vědy. In: Sysifos [online]. 23. 7. 2007 [cit. 2012-02-12]. Dostupné z: <http://www.sysifos.cz/index.php?id=vypis&sec=1185183072>

Michel Foucault. In. Stanford Encyclopedia of Philosophy [online]. 2. 4. 2003 [cit. 2012-02-12]. Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/foucault/>.

8 RESUMÉ

Postmodernism came into existence in the second half of the 20th century as a reflection to deepening of socio-cultural civilization crisis. It can be seen everywhere in our everyday life; postmodernism can be discovered in philosophy, theory of science, culture, cinematography, architecture, economy, politics and etc. The essential features of this school of thought are plurality of views, perception of truth in terms of socio-cultural determination and destruction of myths about the all unifying and all explaining universal interpretation of the world as the source of all legitimacy for human knowledge. J.-F. Lyotard, R. Rorty, J. Derrida and M. Foucault are perceived as the main representatives of this stream, and my bachelor thesis is concerned with the philosophy and writing of Foucault.

Michel Foucault was a significant French historian, psychologist and philosopher. Among his most famous works *History of Madness*, *Discipline and Punish*, *Order of Things*, *Archeology of Knowledge*, *Discourse, Author*, *Genealogy* are included - the premature death of the author caused that the latter was the last piece of his work. In his work, he deals, among other things, with the issue how episteme was developing from the perspective of historical movement. He is concerned with the discourse of a certain period, its transformation and development in the movement of time. He attacks anthropology which places human beings in the center of interest. According to him, human is something transient. His work *Order of Things* ends with the death of a man, the historical transience of a subject is expressed by the author in this piece of writing. In his book *Archeology of Knowledge*, he examines the rules and patterns of discourses and he tries to express the meaning and the importance of contemporary discourses. Also, he tries to uncover the discontinuity of historical consciousness and he concludes that it is necessary to reconstruct these historical forms of human knowledge and that we are able to discover the structure of current knowledge in them and so we are able to continue in it and develop it. He attacks the order in his work frequently. He criticizes the modern historians who commit fundamental errors under the banner of "true discourses"- they explain historical events as the global systematic theory. In these theories, Foucault reveals the will to power and emphasizes the fact that the present may not always result necessary from the past.

He perceives the history as the history which is stepped. The essential features of this point of view of history are various ways of language expression. Human beings express themselves by their linguistic expressions, a specific time period is characterized by its own language expressing the episteme by its own way. He adverts to the determination of human beings from the economical and political point of view and he understands a person as the individual entity expressing himself by his own activities, his own manifestations and his own way of thinking.

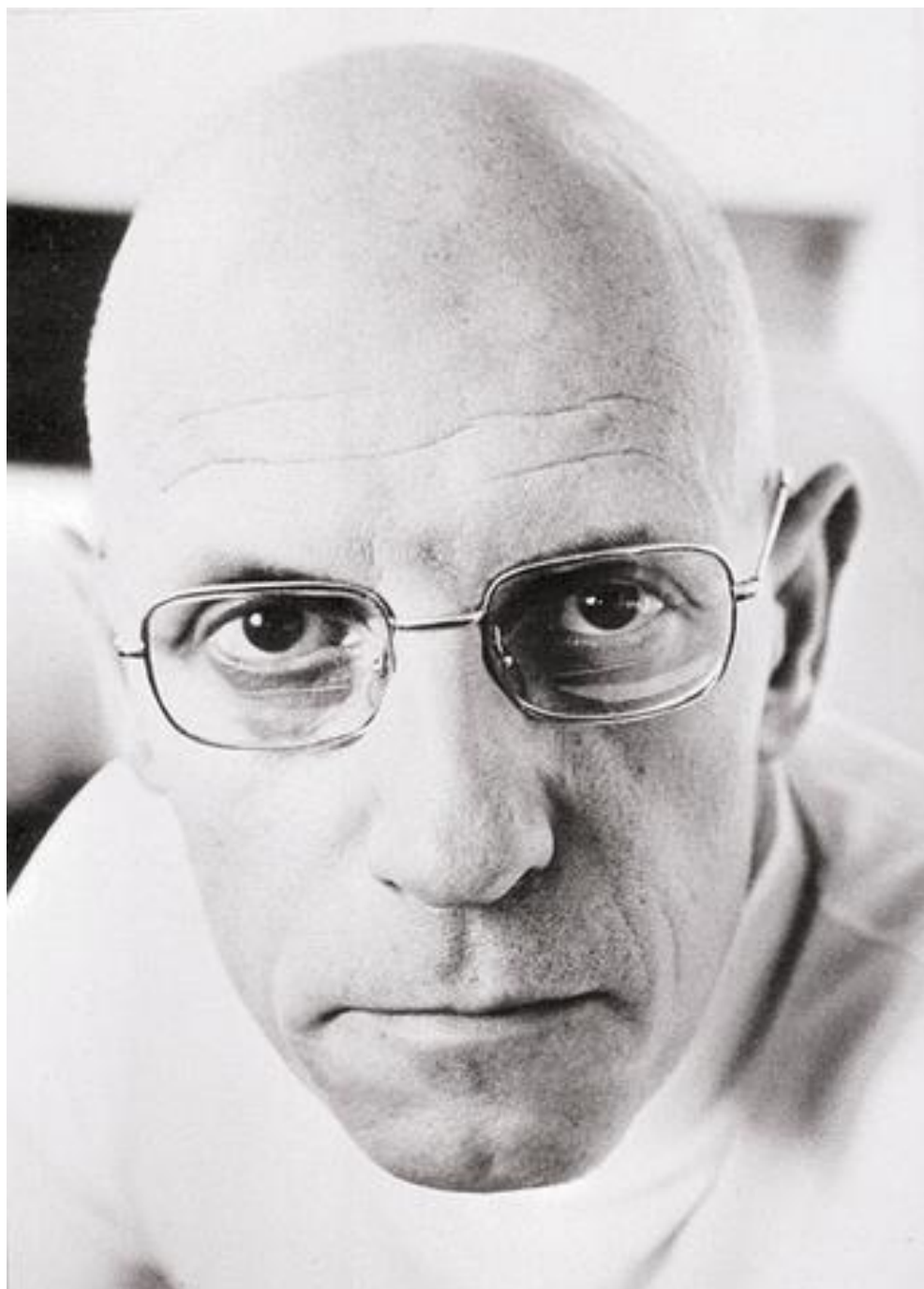
9 PŘÍLOHY

Příloha č. 1:

1. Diego Rodríguez de Silva y Velázquez: Dvorní dámy

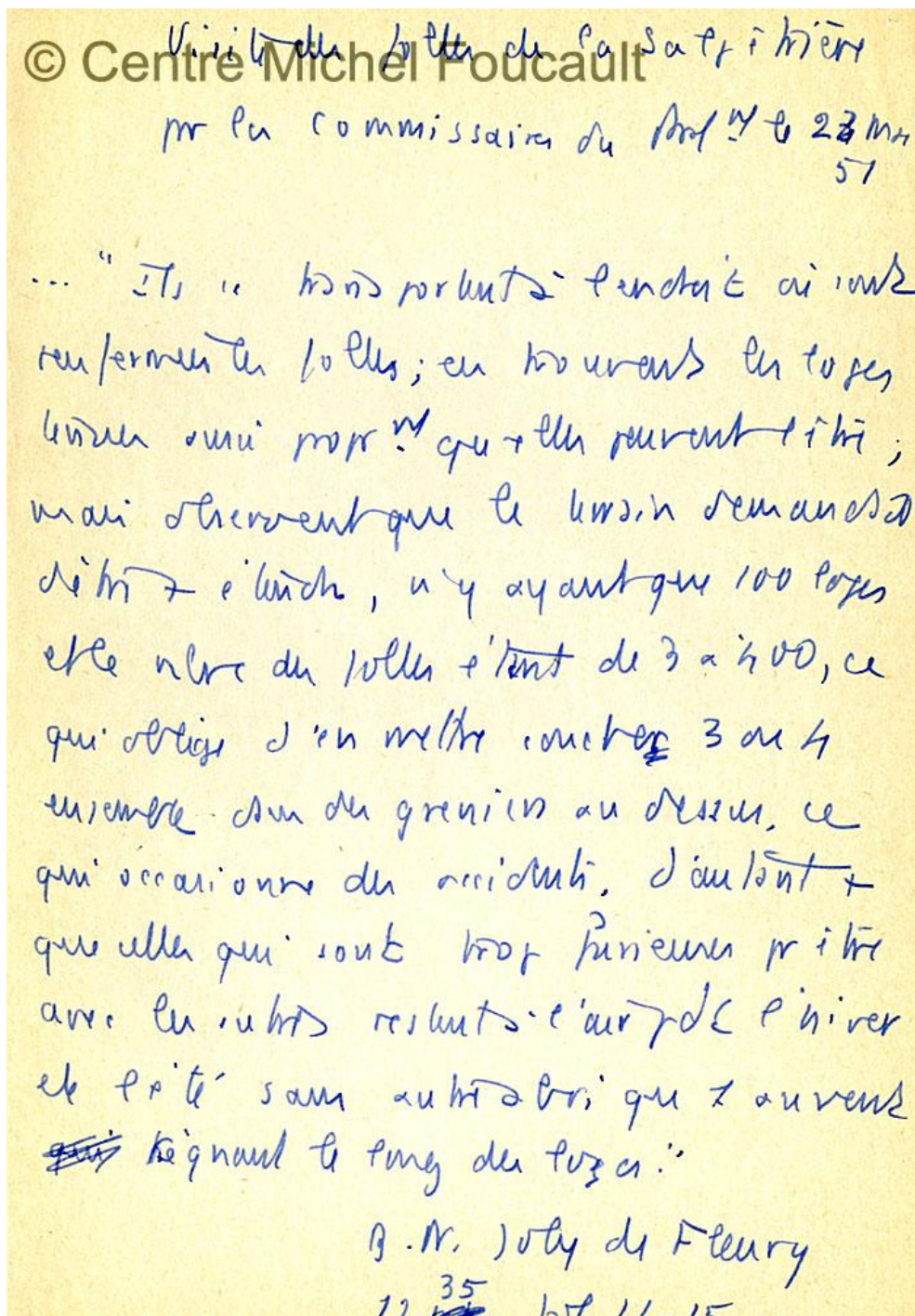
zdroj: http://www.artmuseum.cz/umelec.php?art_id=670

Příloha č. 2:

2. Michel Foucault (1926-1982)

zdroj:<http://www.comm.umn.edu/Foucault/>

Příloha č. 3:

3. Ukázka rukopisu M. Foucaulta - *Dějiny šílenství*zdroj: <http://michel-foucault-archives.org/?Histoire-de-la-folie>